

‘ΣΧΗΜΑ ΥΠΕΡΒΑΤΟΝ’
(ΜΙΑ ΑΔΡΟΜΕΡΗΣ ΤΥΠΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ
ΑΣΥΝΕΧΟΥΣ / ΥΠΕΡΒΑΤΙΚΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ)

Θανάσης Νάκας

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

anakas@primedu.uoa.gr

Abstract

In this rough subcategorisation of discontinuous syntax or syntactic dislocation three species of hyperbaton (‘σχῆμα ὑπερβατόν’) are proposed: YI (hyperbatic dislocation of syntactic units or constituents); YII (hyperbatic dislocation of words having a fixed position); YIII (‘conjunct hyperbaton’, *i.e.* hyperbatic dislocation of constituents or of words connected in a syndetic coordination). YI is divided into two subspecies: YIA (hyperbaton within the limits of the sentence or of the predicate) and YIB (hyperbaton within the limits of the noun phrase). As far as Modern Greek is concerned, evidence is taken mainly from Palamas’ poetic work (see Nakas forthcoming). As far as Ancient Greek is concerned, evidence is mainly borrowed from Devine and Stephens’ (2000) material.

Εισαγωγικό

Οι αρχαίοι ρητοροδιδάσκαλοι και τεχνογράφοι είχαν ξεχωρίσει μια ομάδα σχημάτων λόγου που σχετίζονται με τη σειρά των λέξεων (αγγλ. word order) και των συντακτικών όρων σε μια πρόταση / σ’ ένα εκφώνημα –μια ομάδα σχημάτων που την ονόμαζαν, ακριβώς, ‘*figurae per ordinem*’. Μέσα σ’ αυτή την ομάδα, τρία σχήματα: το ‘*χιαστό*’, η ‘*αναστροφή*’ και το ‘*υπερβατό*’, προκύπτουν, κατά την αντίληψη πάντοτε των αρχαίων, μέσα από μια διαδικασία ‘*μετάθεσης*’ (αυτός είναι ο αρχαιοελληνικός όρος, ο αντίστοιχος λατινικός όρος είναι ‘*conversio*’ ή ‘*transmutatio*’, γιαυτό και τα τρία αυτά σχήματα ονομάζονται, ειδικότερα, ‘*figurae per transmutationem*’).

Στο νεότερο θεωρητικό πλαίσιο της *Γενικής Ρητορικής* (*Rhétorique Générale*), όπως την αντιλαμβάνονταν τα μέλη του γνωστού «*Groupe μ*», η ‘*μετάθεση*’ (‘*permutation*’) ανήκει στο χώρο των ‘*μετατάξεων*’ (‘*metataxes*’). Ως βασική διαδικασία, η μετάθεση μετατρέπει είτε [I] τη σειρά των συντακτικών όρων μέσα σε μια πρόταση είτε [II] τη σειρά μεμονωμένων λέξεων μέσα σε ένα σύνταγμα.

Ορισμένα προϊόντα της μετάθεσης, που μπορεί να είναι είτε ελεύθερα είτε παγιωμένα συντάγματα, εγγράφονται, ανάλογα και με τη γλώσσα, στον κανόνα ή τη ‘*νόρμα*’, οπότε δεν μπορεί να γίνει λόγος για ρητορικό ή άλλο σχήμα (π.χ. η επίταξη του επιθετικού προσδιορισμού, ή η πρόταξη της γενικής προσδιοριστικής, ενδέχεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, να εγγράφεται στη νόρμα της Νέας Ελληνικής, χωρίς ν’ αποτελεί σχήμα αναστροφής).

Γενικεύοντας, με αφορμή την τελευταία επισήμανση, θα λέγαμε ότι δεν είναι δυνατόν σήμερα να μιλάς απλουστευτικά, όπως στην κλασική ρητορική, για τα σχήματα λόγου, ερήμην του πολύπλοκου μηχανισμού που καθορίζει την οργάνωση της γλωσσικής επικοινωνίας –που θα πει, στην πράξη, ότι ενδέχεται κάποια φαινόμενα να μη συνιστούν καν ρητορικά σχήματα, η δε εμφάνισή τους να ερμηνεύεται διαφορετικά.

Είναι κοινώς γνωστόν ότι η διάταξη τόσο των λέξεων όσο και των συντακτικών όρων σε ένα εκφώνημα υπακούει σε ένα πλέγμα επιμέρους παραμέτρων, από το σύνολο των οποίων απομονώνουμε εδώ, ως τις πιο σημαντικές σ’ αυτή τη συνάφεια, τις εξής: [a] Το γεγονός ότι, για ενδοσυστηματικούς λόγους, σε ό,τι αφορά π.χ. τη Νέα Ελληνική, γίνεται διάκριση ανάμεσα, *αφενός*, στις λέξεις που έχουν «ορισμένη / σταθερή θέση (π.χ. άρθρα, αποφατικά μόρια, υποτακτικοί σύνδεσμοι σε σχέση με το ρή-

μα που εισάγουν, προκλιτικοί ή εγκλιτικοί τύποι αντωνυμιών, κτλ.)» και, *αφετέρου*, στις «λέξεις και φράσεις που αλλάζουν θέση» (χρησιμοποιώ εδώ την παραδοσιακή ορολογία του Αχ. Τζάρτζανου). [b] Το γεγονός ότι ενδέχεται να μεταβάλλεται αυτό που η νεότερη γλωσσολογία ονόμασε ‘λειτουργική προοπτική της πρότασης’ – μια προοπτική που επηρεάζεται από συγκεκριμένους επικοινωνιακούς στόχους αλλά και από τα συμφοραζόμενα.

Ξαναγυρίζουμε στα σχήματα μετάθεσης για μια απαραίτητη διευκρίνιση. Εάν η ‘αναστροφή’ είναι μια μετάθεση ή μετακίνηση *σε επαφή* (που θα πει ότι, μετά την αλλαγή της θέσης, οι δύο όροι ή οι δύο λέξεις διατηρούν τη συντακτική και τη λογική τους συνάφεια), το ‘υπερβατό’ (λατιν. ‘transgressio’ ή ‘transiectio’) είναι μια μετακίνηση *σε απόσταση*, μια μετάθεση (‘υπέρβασις’ ή ‘υπέρθεσις’) που συνοδεύεται πάντοτε από την *απομάκρυνση και αποκοπή* συγκεκριμένου συντάγματος / λέξης από ό,τι αποτελεί τη συνηθισμένη του συντακτική και λογική συνάφεια¹.

Σε ό,τι ακολουθεί, θα μας απασχολήσει, κατά κύριο λόγο το υπερβατό, και μόνο παρεμπιπτόντως η αναστροφή, ιδίως εάν συνδυάζεται με το υπερβατό.

Ειδικότερα για το υπερβατό

Η εμφάνιση του υπερβατού σχήματος συνδέθηκε από πολύ νωρίς με το ποιητικό φαινόμενο, κι αυτός είναι ο λόγος που ξεκινούμε την εξέταση του σχήματος με παραδείγματα που αντλούνται κατά κύριο λόγο από την ποίηση. Ας δούμε μερικά από αυτά:

Εάν ο Όμηρος είχε γράψει *μοῦσα, ἔννεπέ μοι πολύτροπον ἄνδρα*, θα είχαμε μια σειρά των όρων περισσότερο αναμενόμενη, με βάση τα δεδομένα του πεζού λόγου, αλλά και από την άποψη της λειτουργικής προοπτικής της πρότασης, δεδομένου ότι ο επικοινωνιακά ενδιαφέρων όρος καταλαμβάνει την τελική θέση, με εστίαση στο *πολύτροπον*. Όπως, όμως, μας παραδίδεται ο στίχος, έχουμε μια μεγαλύτερη επεξεργασία από άποψη λειτουργικής προοπτικής, δεδομένου ότι η μετακίνηση του *ἄνδρα* στην αρχική θέση γίνεται για λόγους θεματικής προβολής (αποτελεί το θέμα του στίχου αλλά και ολόκληρου του έπους της *Οδύσσειας* [*ἄνδρα* = *Ὀδυσσέα*]). Χωρίς την παρουσία του *πολύτροπον*, η πρόταξη και απομάκρυνση του *ἄνδρα* από το *ἔννεπε*, δηλαδή του αντικειμένου από το ρήμα, θα ήταν απλώς το αποτέλεσμα της νέας αυτής λειτουργικής προοπτικής. Το γεγονός, όμως, ότι έτσι το *ἄνδρα* αποκόπτεται και από το *πολύτροπον*, αυτό είναι που, κατά τους ορισμούς των αρχαίων τεχνολόγων, συνιστά τη συντακτική υπέρβαση, το υπερβατό σχήμα.

Τα ίδια, από την άποψη της λειτουργικής προοπτικής της πρότασης, αλλά και ως προς την πραγμάτωση της υπερβατικής απομάκρυνσης του *μήνιν* από την εξαρτημένη γενική προσδιοριστική *Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος*, ισχύουν και για τον εναρκτικό στίχο του έπους της *Ιλιάδας*: *Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος* (φυσική σειρά των όρων: *θεά, ἄειδε μήνιν Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος* [και εδώ η *μήνιν*, ο θυμός δηλαδή του Αχιλλέα, είναι το θέμα του στίχου και ολόκληρου του έπους]).

¹ «Υπερβατόν ἐστιν πρώτης καὶ συνήθους τάξεως λόγου μετακίνησις· γίνεται δὲ τετραχῶς []» (Κοκονδρίου, *Περὶ Τρόπων*, Walz, viii, 791-2)· «Υπερβατόν ἐστι λέξις μετακεκίνημένη ἀπὸ τῆς ἰδίας τάξεως []» (Τρύφωνος, *Περὶ Τρόπων*, Walz, viii, 743-4)· «Υπερβατόν ἐστιν, ὅταν τῆς συνεχείας τοῦ νοήματος διακοπείσης ὑπὸ μεταξυλογίας ἐμβληθείσης, ὕστερον τὸ λείπον ἀποδοθῇ []» (Αλεξάνδρου, *Περὶ τῶν τῆς διανοίας καὶ τῆς λέξεως σχημάτων*, Walz, viii, 481-3).

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

Βεβαίως, με την υπερβατική σύνταξη εξυπηρετείται και το μέτρο (και η ομοιοκαταληξία, όπου υπάρχει²). Μ' άλλα λόγια, η αναστροφή και το υπερβατό σχήμα, σε συνδυασμό με άλλους μηχανισμούς, συμβάλλουν στην ανάδειξη του υπόρρητου ρυθμού που, όχι σπάνια, παράγει ο λεξικός τόνος στον πεζό λόγο, και, εντέλει, στη δημιουργία του ρυθμοτονικού στίχου. Για να γίνει σαφέστερο, θα έρθουμε τώρα σε ένα νεοελληνικό παράδειγμα.

Μοιάζει απολύτως πεζολογικό, με τους συντακτικούς όρους να βρίσκονται στη φυσική (συνηθισμένη ή αναμενόμενη) σειρά: *Θα σου έχω αγορασμένα τα ωραιότερα μαργαριτάρια που είναι κρυμμένα στο βυθό*. Μετά την προβολή, όμως, του ωραιότερα και την επενέργεια δύο επάλληλων υπερβατών γίνεται άμεσα αντιληπτός ένας ιαμβικός ρυθμός αλλά και μια ηχηρή ομοιοκαταληξία (ανακαλεί, σχεδόν, τη μελοποίησή του): *τα ω|ραιό|τερα| θα σου| 'χ(ω) αγο|ρασμέ|να || μαργα|ριτά|ρια στο| βυθό| που (εί)ναι | κρυμμέ|να*.

Υποκατηγοριοποίηση

Μελετώντας τη συχνά εμφανιζόμενη υπερβατική σύνταξη στο ποιητικό έργο του Παλαμά, επιχείρησα μια πρώτη τυπολογική προσέγγιση του φαινομένου, η οποία έχει ως εξής: η υπερβατική μετακίνηση και αναδιάταξη η οποία εμπλέκει συντακτικούς όρους συνιστά ξεχωριστό είδος που το ονομάζω 'υπερβατό I (YI)'· εάν εμπλέκει συγκεκριμένες λέξεις που από μόνες τους δεν αποτελούν συντακτικόν όρο, τότε συνιστά άλλο είδος, που το ονομάζω 'υπερβατό II (YII)'. Ένα τρίτο, ξεχωριστό είδος θα λέγαμε ότι συνιστά το 'παρατακτικό υπερβατό (YIII)', στο οποίο εμπλέκονται τόσο οι συντακτικοί όροι όσο και μεμονωμένες λέξεις.

Στο Νάκας 2008α, γίνεται λόγος και για δύο επιπλέον είδη υπερβατού, που σκοπίμως ονομάζονται 'συμπτωματικά' και που θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν κωδικοποιημένα ως 'σYIV' (ήτοι υπερβατό ως σύμπτωμα παρένθεσης / παρεμβολής) και 'σYV' (ήτοι υπερβατό ως σύμπτωμα επίφρασης). Για λόγους χωροχρονικούς, δεν είναι δυνατόν να εμπλακούμε εδώ στη σχετική συζήτηση.

Στην παρούσα εργασία, τα νεοελληνικά παραθέματα είναι του Παλαμά (εκτός εάν δηλώνεται διαφορετικά). Τα περισσότερα αρχαιοελληνικά παραδείγματα αντλούνται (εννοείται με διαφορετική κατάταξη –βλ. κριτικό σχολιασμό στο Επιλογικό) από τους Devine και Stephens (2000). Σε ό,τι αφορά τα επιγράμματα του Γρηγορίου Ναζιανζηνού (κ.ά. ποιήματα) που ανθολογούνται στην *Παλατινή Ανθολογία*, αντλώ τα σχετικά παραθέματα από τον Βερτουδάκη (2011).

* YI *

Το YI υποδιαιρείται σε δύο υποείδη: [YIA] και [YIB].

Ξεκινάμε με το υποείδος [YIA], όπου έχουμε μια υπερβατική μετάθεση συντακτικού όρου στα όρια του κατηγορήματος ή της πρότασης. Εδώ μπορούμε να ξεχωρίσουμε έξι επιμέρους περιπτώσεις, από το [a] έως το [f], με πολλές υποπεριπτώσεις για την καθεμιά από αυτές.

YIA-a

- 1'. *ψαράδικες #θὰ βάλουμε# ΣΤΟΛΕΣ • τήν ἄπλαστη #θέλει αὐτή# ΜΟΥΣΙΚΗ | νὰ πλάση σὲ στίχων σειρὰ φτερωμένη • Μήτ' ὁ οἰστροήλατος τοῦ Αἰσχύλου #μὲ δονεῖ# ΠΑΛΜΟΣ • τ' ἀπόκοσμο καλοῖσκιωτο #πῶς ἔχασα# ΝΗΣΙ | πὸν τὸ γιομίζεις, Καλυψὼ τῆς μοναξιᾶς, Ἑσὺ! • Κανεῖς τὸ μάγεμα ὅμως δὲ μοῦ δίνει| δει-*

² Σχετικά με το βαθμό στον οποίο εξυπηρετείται με το υπερβατό η ομοιοκαταληξία στο ποιητικό έργο του Παλαμά βλ. Νάκα (υπό δημοσίευση).

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

λή καὶ συμπαθητικὴ #ποὺ δίνεις μου#, ΑΔΕΡΦΟΥΛΑ ΙΣΜΗΝΗ!
[πβ. Κόρη μου Αδελαΐδα, βλέπεις εἰς ἐλεεινόν | #ἔφθασε# ΒΑΘΜΟΝ
ὁ νέος, καὶ σχεδὸν ἔξω φρενῶν Ρήγας, *Η Βοσκοπ.*, σ. 143 • τὰ ωραιό-
τερα # θα σου ἔχω αγορασμένα # ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΡΙΑ]

(πβ. ομηρ. πολλὰ... πάθεν ἄλγεα • χρυσόθρονος ἤλυθεν Ἡὼς
–πβ. και: δημοσίᾳς ἀπεργάζεται συμφορὰς Αἰσχ. 3.147 • πολλῶν
ἤρξε τριήρων Λυσ. 14.36 • τοιαῦτα ἀμαρτάνει ἀμαρτήματα Λυσ.
31.23³ • οὐκ ἂν ἐτέρων ἔδει σοι μαρτύρων Λυσ. 7.22 • πολλὴν
γὰρ πάνυ κατέλιπεν ὁ πατήρ αὐτῷ οὐσίαν Αἰσχ. 1.42 • ἅπασι συνοί-
σειν ὑμῖν μέλλει Δημ. 3.36 • τίνα αὐτοὺς οἶσθε γνῶμην ἔξειν; Αν-
δοκ. 1.104 • ἃ δὲ τάλαιν' ἄλοχος τίνι μοι, τέκνον, ὤλετο μοίρα; Ευρ.
Φοίν. 1566⁴ • πόσον ἂν οἶε γέλωτα ὀφλεῖν; Πλ. Αλκιβ. 1.121b • ὅποσα
ἂν ἕκαστος δύναίτο πορίσαι μοι χρήματα Ξεν. ΚΠ 8.2.16 • τὴν ἱερὰν
ἀπὸ τῆς χώρας ὥχετ' ἔχων τριήρη Δημ. 4.34 • μεγίστην ἡγοῦμαι περὶ
ἐμαντοῦ τῇ δημοκρατίᾳ πίστιν δεδωκέναι Λυσ. 25.17 • πολλὰ καὶ
καλὰ ἔδωκε δῶρα τῷ Ὑστάσπα Ξεν. ΚΠ 8.4.26)

- 1''. ΣΤΟΛΕΣ #θα βάλουμε# ψαράδικες • Ὁ οὐρανὸς ΦΟΡΕΜΑΤΑ φορεῖ
μαυροβαμμένα • ΣΤΑ ΚΛΑΔΙΑ χτίζει τ' ἄδεια • ΤΟΥ ΑΝΘΡΩ-
ΠΟΥ θὰ σ' εὐρῇ καὶ σὲ τοῦ ἀστενικοῦ ἡ κατάρα! • ΑΓΑΠΗ ἄφησ' ἐ-
κεῖ καμαροφρύδα • ἡ ΦΩΝΗ ΣΟΥ πάει κ' ἔσμιξε ἡ στερνὴ [πβ.
και: ἤθελα νὰ τὴν ἰδῇτε, ὅταν ἔχη τὸν καιρὸν, πῶς ΤΟΝ ΣΧΟΙΝΟΝ
ἐπιτήδεια πλέκει τὸν λυγιστερόν Ρήγας, *Η Βοσκοπ.*, σ. 128 • ἔκθαμ-
βη ἡ βοσκοπούλα σκάλιζ' ἀσκαρδαμυκτί, | Η ΗΧΩ ΤΗΣ ΜΕΛΩΔΙΑΣ
πόθεν ἔρχεται αὐτὴ id, *ibid.*, σ. 143]

(πβ. ομηρ. ἄλγεα ... πάθεν πολλὰ • ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πο-
λύτροπον –πβ. και: τὸν πατέρα ἔφη τὸν ἐμὸν παρεῖναι Ανδοκ.
1.17 • ἐπειδὴν δὲ χρόνος διέλθῃ βραχύς Δημ. 20.86 • ἔτη γὰρ ἤδη
βεβίωκεν ἐνενήκοντα καὶ τέσσαρα Αἰσχ. 2.147 • τὴν στολὴν ἐκ-
δύς ἔδωκε τὴν Μηδικὴν Ξεν. ΚΠ 5.1.2 • ἐσθῆτα δὲ φορέουσι οἱ ἱρέες
λινέην μούνην Ηρόδ. 2.37 • μετὰ ταῦτα ναυμαχία γίγνεται ἐπ'
Αἰγίνῃ μεγάλῃ Θουκ. 1.105.2 • καὶ ἄλλα δῶρα ἔδωκεν αὐτῷ πολλὰ
καὶ καλὰ Ξεν. ΚΠ. 8.5.18)

Στο [α] ἔχουμε, αφενός (1'), την απομάκρυνση και αποκοπή του επιθετικού προσδιο-
ρισμού από το ουσιαστικό- κεφαλή (που εδώ δηλώνεται με τα μικρά κεφαλαία), λ.χ.
του ψαράδικες από το στολές, ή του ωραιότερα από το μαργαριτάρια, που εί-
δαμε ήδη (μαζί με τα αντίστοιχα αρχαιοελληνικά παραδείγματα)· αφετέρου (1''), έ-
χουμε την παραλλαγή όπου ο συντακτικός όρος που μετακινείται υπερβατικά και
αποκόπτεται, επιτάσσεται και δεν προτάσσεται του όρου από τον οποίον ε-
ξαρτάται· σε όλες τις περιπτώσεις, το ρήμα, μόνο του ή μαζί με άλλους συντακτικούς

³ Σε συνδυασμό με το ετυμολογικό σχήμα: ...ἀμαρτάνει ἀμαρτήματα –πβ. πιο κάτω: ...τραπόμε-
νοι τροπᾶς, ...λόγον λέγουσι (πβ. και με τα νεοελληνικά: ...φορέματα φορεῖ, ...δάμασαν τῶν
ἀδάμαστων).

⁴ Στο ίδιο είδος υπερβατοῦ υπάγεται και η μετακίνηση / μετάθεση του εγκλιτικού (τις, τι = επίθετο):
ἐνθα γάρ τῇ #δεῖ# ψευδοῦ λέγεσθαι Ηρόδ. 3.72 • μή τῇ τοι #ἐξ αὐτῆς γένηται# βλα-
βοῦ id. 1.9 • καίτοι τῇ #ἤδη ἤκουσα# δογόν ἄλλον id. 4.77. –Δες και ΥΙΑ-b1'.

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

όρους της πρότασης, μοιάζει τώρα να παρεμβάλλεται. Όπως μας δείχνουν τόσο τα παλαμικά όσο και τα αρχαιοελληνικά παραθέματα, τον επιθετικό προσδιορισμό από το ουσιαστικό- κεφαλή (Ο_{Κεφ}) αποκόπτει το ρήμα, όχι σπάνια μαζί με άλλους συντακτικούς όρους της πρότασης. Ειδικότερα, παρατηρούνται τα εξής: [i] Εάν από το Ο_{Κεφ} εξαρτώνται και άλλοι επιθετικοί προσδιορισμοί, ενδέχεται να αποκόπτεται μόνον ο ένας (ή οι δύο από τρεις). [ii] Την απόσταση ανάμεσα στην υπερβατικά μετακινούμενη Ε_{θΦ} και το Ο_{Κεφ} ενδέχεται να μεγαλώνουν και άλλοι παρεμβαλλόμενοι όροι, είτε ως εξαρτήματα της ίδιας της μετακινούμενης Ε_{θΦ} είτε ως εξαρτήματα τού Ο_{Κεφ} (λ.χ. προσδιοριστικές γενικές που ως αποτέλεσμα αναστροφής προτάσσονται τού Ο_{Κεφ}).

Ας δούμε, όμως, και υποπεριπτώσεις όπου αυτό που παρεμβάλλεται και αποκόπτεται είναι κάτι άλλο εκτός από το ρήμα:

ΥΙΑ-a

- [2'. *ιδίους* #δ' *εύρίσκειν* # ΠΟΛΕΜΟΥΣ Δημ. 28.5
 2'' *ΚΡΗΤΗΡΑ* #φέρειν *Μεγαπένθε* ' *άνωγεν* # | *ἀργύρεον* Οδ. 15.103 –πβ. και: *ΖΩΗΣ* ως *τάχος* *άντάσαι* ή *μετέρης* Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.6 • *ἐπὶ ΤΥΜΒΩ* *βάλλειν* ή *μετέρω* *δάκρυα*, *μὴ παλάμας* id. ΠΑ 8.107]
- 3'. *τὴν ὀρθή* #πατώντας# ΣΚΑΛΑ
 (πβ. *τηλικαύτην* δ' *ἀνελόντας* *μαρτυρίαν* Δημ. 28.5 • *θηλείας* *μετασχόντα φύσεως* Πλ. Νόμοι 872e • *πλείους* *τραπόμενοι τροπὰς* τοῦ *Εὐρίπου* Αισχ. 3.91 • *τίνι* *χρώμενος* *τεκμηρίω*; Δημ. 20.115 • *τῷ αὐτῷ*... *χρησόμεθα* *τεκμηρίω* Πλ. Συμπ. 195e • *ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὄντα αἰτίας* Αισχ. 2.4 • *ἥκει* *ψευδῇ συντάξας* *καθ' ἡμῶν κατηγορίαν* Αισχ. 2.183 • *ξανθὰν ἀγαγὼν νεφέλαν* Πίνδ. Ολ. 7.34 • *οὐδεμίαν ἐκείνου* *περὶ τούτων ποιησαμένου* *διαθήκην* Λυσ. 4.43 • *οὐρανίης* *μνωόμενον* *φιλίης* Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.6 • *ἐπουρανίοισιν ἀγαλλομένην* *φάεσσι* id. ΠΑ 8.38)
- 3''. *ΧΕΡΙΑ* #ἀπλώνοντας# *ἀταίριαστα*
 (πβ. *ἵππον ἔχων λευκὸν* Ξεν. Ανάβ. 7.3.26 • *νέας* *παρεχόμενοι ὀγδῶκοντα* Ηρόδ. 6.8 • *τὴν μητέρα* *γήμαντος* *τὴν ἐμήν* Δημ. 45.3 • *Σόλωνος* *εἰπόντος* *Ἀθηναίου* *τὴν γνώμην* Αισχ. 2.108 • *χεῖρας* δ' *ἀμπετάσασα* *φίλας* Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.30 • *κάσιν* *ποθέων* *τὸν ἄριστον* id. ΠΑ 8.98 • *οὔποτε* *χείλεα* *μίξας* *ἀνάγνοις* *χείλεσιν* *ἀγνά* id. ΠΑ 8.53 [: σε συνδυασμό με το πολυμορφικό: *χείλεα*... *χείλεσιν* και την μορφολεξική αντίθεση: *ἀνάγνοις* ... *ἀγνά*]).
- 4'. *σὲ μὴν ἀρχαίαν* #ἀκκουμπιστὸς# ΚΟΛΩΝΑ *συντριμμένη*
 4''. [δεν εντοπίστηκαν ακόμη σχετικά παραδείγματα]
- 5'. *αἰολικὴ* #ἐσὺ# ΛΥΡΑ, *κάνε* *τὴν αὔρα* *ὠδή*
 (πβ. *τόνδε Αἰγύπτιοι λόγον λέγουσι* Ηρόδ. 2.54 • *πολλὰς* *ἐκάτεροι ἐλπίδας* *εἶχομεν* Λυσ. 12.53 • *σπονδὰς* *ἐποίησαντο* *ἐκατὸν Ἀθηναῖοι* *ἔτη* *καὶ Ἀργεῖοι* Θουκ. 5.47.1 • *μνησθέντες*... *τῶν ιδίων* *ἕκαστος* *δυστυχημάτων* Θουκ. 5.47.1)
- 5''. *ΤΟΝ ΥΜΝΟ* #ῆ *Ρωμιοσύνη* # *τὸν ἀναστάσιμο* *ψέλνει*
 (πβ. *τοὺς δὲ δούλους οἱ* *Σκύθαι* *πάντας* *τυφλοῦσι* Ηρόδ. 4.2.1)
- 6'. *κ' εἶναι* ή *ἀγάπη* | *στὴν* *πιὸ ψηλὴ* #τ' *ἀνέβασμα* # ΚΟΡΦΗ

- 6''. [δεν εντοπίστηκαν ακόμη σχετικά παραδείγματα]
- 7'. *τρεμουλιαστή #μέ τή λαλιά της# | ΜΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗ* στὸ σπίτι ἐχύθη [πβ. με το στίχο του Γρυπάρη: *παίρνει την ξανθομάλλινη #στην αγκαλιά# ΠΑΡΘΕΝΑ • Αὕτη φέρεται με ἄκραν #εἰς ἡμᾶς# ΥΠΑΚΟ-Η* Ρήγας, *Βοσκοπ.* σ. 127]
(πβ. ὁ νομοθέτης οὐδεμίαν ὀργῇ συγγνώμην δίδωσι *Λυσ.* 10.30 • εἰρήσεται γάρ, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πᾶσα πρὸς ὑμᾶς ἡ ἀλήθεια *Δημ.* 32.26 • τοιαύτην διὰ τέλους γνώμην ἔχω *Λυσ.* 25.17 • φέρων σκαπάνην τε καὶ ἄγριον ἐν φρεσὶ θυμὸν; *Γρηγ. Νζ. ΠΑ* 8.176)
- 7''. *για νὰ σοῦ στερεώσω | ΤΟΝ ΠΕΠΛΟ* #στὰ μαλλιά# τὸν ἀλαφρὸ
(πβ. ἔδωκε *Γοργία* ἀργύριον τῷ *Λεοντίνῳ* *Ξεν. Ανάβ.* 2.6.16 • πλήξας ξίφει ἀνχένα κωπήεντι *Ιλ.* 16.332 • καὶ μιν βάλε μηρὸν διστῶ | δεξιὸν *Ιλ.* 11.583 • μέχρι τίνος τύμβοις Μάρτυρας ἀλλοτρίοις τιμᾶτ', εὖσεβέοντες ἄ μὴ θέμις; *Γρηγ. Νζ. ΠΑ* 8.172)
- 8'. *Τὸ οὐράνιο τόξο σὰ φανῇ, | οἱ μαῦροι #ἀμέσως# ΟΥΡΑΝΟΙ |* χαμογελοῦν
(πβ. ὅπου πλείστη εὐκοσμία ἐστί, ταύτην ἄριστα τὴν πόλιν οἰκησομένην *Αισχ.* 1.22 • φέρω | τὰ τῆς πόλεως ἅπαντα βαρέως πράγματα *Αρ. Εκκλ.* 174)
- 8''. *σ' ἔλεα 'Κερασιά' || μέ τ' ὄνομα ΤΟΥ ΔΕΝΤΡΟΥ #μαζὶ# τοῦ ἐρω-
τικοῦ |* καὶ τῆς ἡρώϊσας κάποιον βιβλίου ρωμαντικοῦ.

Μετά την υπερβατική μετάθεση / μετακίνηση του επιθετικού προσδιορισμού, αυτό που δείχνει να παρεμβάλλεται, είναι, όπως βλέπουμε: (2'/2'') ένα απαρέμφατο (για τις γλώσσες που διαθέτουν μια τέτοιου είδους λεξικογραμματική κατηγορία)· (3'/3'') μια μετοχή (ἀκλιτη, σε ό,τι αφορά το νεοελληνικό παράδειγμα)· (4'/4'') ένα ρηματικό επίθετο (στο οποίο ο Παλαμάς δίνει, κατά κανόνα, τα συντακτικά εξαρτήματα του ομόρριζου ρήματος)⁵· επίσης, (5'/5'') συντακτικοί όροι όπως το υποκείμενο ή (6'/6'') το κατηγορούμενο ή (7'/7'') ένα οποιοδήποτε άλλο εξάρτημα του ρήματος με λειτουργία συμπληρώματος / αντικειμένου ή προσδιορισμού που μπορεί να έχει τη μορφή εμπρόθετης φράσης ή (8'/8'') επιρρηματικής φράσης.

Η απομάκρυνση και αποκοπή του επιθετικού προσδιορισμού, όπως και της γενικής προσδιοριστικής, από το Ο_{κεφ} (με παρεμβολή του ρήματος, κυρίως), είναι οι δύο περιπτώσεις υπερβατού σχήματος οι πλέον συχνές διαχρονικά:

ΥΙΑ-b

- 1'. *στίχων #ὑψωσαν# ΤΡΟΠΑΙΑ • κ' ἐγὼ τοῦ καλαματιανοῦ χο-
ροῦ εἶμουν Η ΝΕΡΑΪΔΑ • ἀπ' τῆς καρδιᾶς βυζαίνονται ΤΟ ΑΝ-
ΘΟΣ* μυστικά (πβ. *στάσου νὰ μᾶς χρησιμεύσης διὰ μία ὁδηγός, | καὶ
τῆς ἀναπαύσεώς μας νὰ σταθῇς Η ΣΥΝΕΡΓΟΣ* Ρήγας, *Η Βοσκοπ.*, σ. 143)
(πβ. *ομηρ. ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα* –πβ. *και: χωρὶς μὲν γὰρ τῶν Περ-
σέων ἐκέετο τὰ ὀστέα* *Ηρόδ.* 3.12 • *τῆς οἰκίας ταύτης ἔστηκε τὰ
οἰκόπεδα* *Αισχ.* 1.182 • *τῶν συνθηκῶν ἀνάγνωθι τὰ ἀντίγραφα*
id. 1.115)

⁵ Βλ. Νάκας 2004.

- 1''. ἕνας ΜΑΓΝΗΤΗΣ #εἶταν# τῶν λαῶν • ΤΟ ΓΕΝΟΣ δάμασαν τῶν ἀ-
δάμαστων τῶν ἀνθρώπων • κι ΑΝΘΙΑ γίναν τῆς γῆς καὶ πε-
τράδια | τοῦ πελάγου γινήκαν [σε συνδυασμό με το χιαστό σχῆμα] • ΣΤΗ
ΓΛΥΚΑ, ποιός μοῦ στάει φαρμάκι, | τ' οὐρανοῦ; (πβ. και: νὰ ὁμώση
| ὅτι ΥΠΟΝΟΙΑΝ τινὰ τελείως δὲν θὰ δώση | ἀπάτης εἰς τὴν ἄθλη-
σιν, ἢ δόλου Ρήγας, Τα Ολύμπια, σ. 9 • ὅταν μόνον ἐπιτύχη καὶ αὐθέντας
ἀγαθοὺς, τότε ΑΝΕΣΙΝ εὐρίσκει μιᾶς ψυχῆς πολυπαθοῦς id.,
Βοσκοπ., σ. 124)
(πβ. ομηρ. ἄσ τε α ἴδεν ἀνθρώπων • Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληϊάδεω
Ἀχιλλῆος –πβ. και: ἡ στρατία ἤξει τῶν Ἀθηναίων Θουκ. 4.42.3 •
τὴν πρᾶσιν ἐποιήσατο τοῦ ἀγῶνος Αἰσχ. 1.115 • εἵ τις [ουσιαστικοπ.
= αντωνυμία] βούλοιο Λακεδαιμονίων Ηρόδ. 8.53 • μή κοτέ τις κατὰ
ταῦτα ἀναβαίη ἀνθρώπων id. 8.53 • και τινὰς διώκοντες εἶλον τῶν
Φωκέων id. 8.33)
- [2'. ὅς γε ἡλίου #τόδ' εἰσορᾶν ἐμοί# φάος | μόνος δέδωκας Σοφ. Φιλοκτ. 663
–πβ. με το στίχο του Ρακίνα: *de la bataille éprouver le hazard*]
- 2''. καὶ τοὺς προτέρους στρατιώτας #νοῆσαι# τῶν Ἀθηναίων Θουκ.
2.58.2 • μάρτυσι δ' εἰς τιμὴν ἐν ἐπίσταμαι· ὕβριν ἐλαύνειν ψυχῆς Γρηγ.
Νζ. ΠΑ 8.168]
- 3'. στῆς λατρείας #κλεισμένη# τὰ ΜΟΥΣΕΙΑ
- 3''. στὸν ΚΡΟΥΝΟ #γερμένος# τοῦ λαιμοῦ σου
- 4'. [δεν εντοπίστηκαν ἀκόμη σχετικὰ παραδείγματα]
- 4''. σὲ ΚΑΤΟΡΘΩΜΑΤΑ #ἀκουστός# ἀγῶνων καὶ πολέμων
- 5'. τῆς ἀρμονίας #κ' ἐσὺ# ΤΙΤΑΝΑ Αἰσχύλε
- 5''. 'ς ΤΑ ΧΕΡΙΑ #ἡ Ἀνατολὴ# τοῦ Τούρκου τρεμοσβύνει
- 6'. τοῦ ἔρωτα #πάντα πλάστρες# οἱ ΣΑΪΤΙΕΣ!
- 6''. κ' ἐγὼ τὸ θῦμα [] γιὰ ΤΟ ΜΑΧΑΙΡΙ #πρόθυμο# τοῦ ἱερουργοῦ τοῦ
θύτη
- 7'. κ' ἱστόρισα ὄλων τῶν θεῶν #σὲ ποταμοὺς καὶ δάση# [] ΤΗΝ αἰώνια
ΠΛΑΣΗ
- 7''. Κοῦρδοι, [] Ὅσμηλῆδες, Τοῦρκοι, ἡ ΣΠΑΘΑ #σ' ἐσᾶς# τοῦ Ταμερ-
λάνου!
- 8'. κ' ἐκεῖνος | τῆς εἰκόνας σου #μέσα του κρυφά, | κατάβαθα, ἀπὸ
χρόνια, # | ΤΟ ΝΕΧΤΑΡΙ σιγορρουφᾷ • ταιριάζουν βασιλιᾶ #μονάχα#
ΜΕΓΑΛΕΙΑ 'ς τὰ κάλλη τὰ δικά σας
(πβ. πλείονα δὲ ζωῆς ὑπόθι μοῖραν ἔχεις Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.153)

Μετά την υπερβατική μετάθεση / μετακίνηση της γενικής προσδιοριστικής, αυτό που δείχνει να παρεμβάλλεται, είναι, εκτός από το ρήμα: (2'/2'') ένα απαρέμφατο (για τις γλώσσες που διαθέτουν μια τέτοιου είδους λεξικογραμματική κατηγορία)· (3'/3'') μια μετοχή (κλιτή αυτή τη φορά, σε ό,τι αφορά το νεοελληνικό παράδειγμα)· (4'/4'') ένα

ρηματικό επίθετο (βλ. τη σημ. 5)· επίσης, (5'/5'') συντακτικοί όροι όπως το υποκείμενο ή (6'/6'') το κατηγορούμενο (του ἔρωτα πάντα πλάστρες –ενν. εἶναι, γιανυτό και το πλάστρες λειτουργεί ως κατηγορούμενο) ή (7'/7'') ένα εμπρόθετο εξάρτημα του ρήματος ή (8'/8'') μια επιρρηματική φράση (ενίοτε, ένα εστιαστικό επιρρηματικό σαν το *μονάχα*, λ.χ.).

Την περίπτωση [YIA-c] συνιστά η υπερβατική απομάκρυνση της ονοματικής παράθεσης:

YIA-c

- 1'. Ὡ τραγουδήστρα αἰώνια τῆς δόξης, #πές μου#, ΛΥΡΑ, | σέ τέτοια κάλλη ποιός θεός ἔγραψε τέτοια μοῖρα;
- 1''. Στὰ βάθη τῆς ψυχῆς μου δυὸ ΜΑΤΙΑ ΜΥΣΤΙΚΑ | #τὰ νοιώθω όλανοιγμένα#, χαρίσματα θεϊκά.
- 7''. Μὰ νά! σοῦ φέρνει μοῖρα ἐκδικήτρα τὸν ΑΝΤΡΑ #ἐμπρός σου# τὸν κυβερνήτη.

Την περίπτωση [YIA-d] συνιστά η υπερβατική απομάκρυνση από το Ο_{κεφ} ενός εμπρόθετου προσδιορισμού (λ.χ. του ἀπὸ λούλουδα, που το αποκόπτει από το ΓΙΟΡΤΗ το υποκείμενο: τὸ λιακωτὸ, ενώ το ἀπὸ φῶς αποκόπτεται από άλλο εμπρόθετο που ανήκει στο κατηγορημα ως εξάρτημα του ρήματος):

YIA-d

- 5''. Μιὰ ΓΙΟΡΤΗ #τὸ λιακωτὸ# ἀπὸ λούλουδα
- 7'. κι ἀπὸ κλωνάρια κι ἀπὸ χορτάρια | #μέσα στὰ χέρια# ΔΡΟΣΙΑ θὰ κλείσω
- 7''. ὁ Πάρνης [] Ρήγας μὲ ὁλόχρυση ΚΟΡΩΝΑ, #στὸ ἡλιοβασίλεμα#, ἀπὸ φῶς.

Περνάμε, τώρα, στην περίπτωση [YIA-e], με ένα παράδειγμα υπερβατικής απομάκρυνσης από το Ο_{κεφ} μιας εξαρτημένης αναφορικής πρότασης:

YIA-e

- 1''. καὶ ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ #σύντριψε# ποὺ σ' ἔφερε ἀπ' τὴν ξενιτιὰ • Η ΓΗ, #θαρρεῖς, ἐρωτικά τὴ χόρευε# ποὺ πατοῦσε.

Τέλος, για την περίπτωση [YIA-f], βλέπουμε το εμπρόθετο εξάρτημα μιας μετοχής ν' αποκόπτεται, στα δύο πρώτα παραδείγματα, από ένα ρήμα και, και στο τρίτο, από ένα υποκείμενο:

YIA-f

- 1'. σὰν ἀπ' ἀράχνες #δείχνεται# ΘΑΜΠΩΜΕΝΟΣ φεγγίτης
- 1''. Τοῦ Ὀλύμπιου τ' ἅγιο κόνισμα ΣΤΕΦΑΝΩΜΕΝΟ #πῆρα# μὲ τ' ὄνομά μου εὐλαβικά (πβ. ἐν ᾧ [τὸ κοπάδι της] χορταράκι ΣΚΕΠΑΣΜΕΝΟΝ βόσκει ἀπὸ τὴ δροσιὰ Ρήγας, Βοσκοπ., σ. 125)
- 5'. Μέσ' στὰ κοπάδια τοῦ Ἀδμήτου ἀπ' τὸν Ὀλυμπο #ὁ Φοῖβος# ΔΙΩΓΜΕΝΟΣ.

*

Το δεύτερο υποείδος [YIB], όπου έχουμε μια υπερβατική μετάθεση / μετακίνηση συντακτικού όρου στα όρια (ή στις παρυφές) μιας φράσης ουσιαστικού, υποδιαιρείται 35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

σε έντεκα επιμέρους περιπτώσεις, από το [a] έως το [k], με πολλές υποπεριπτώσεις για την καθεμιά από αυτές.

Ο επιθετικός προσδιορισμός είναι δυνατόν ν' απομακρύνεται από το $O_{\text{Κεφ}}$:

YIB-a

1'. Σοῦ φέρνω τὰ παθητικὰ #τῆς θύμησης# ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ:[πβ. με το στίχο του Καρυωτάκη: *ταράζει και η ανάσα σου τα μαύρα #της Στυγός# ΝΕΡΑ*]

1''. Κόβω γιὰ σέ τὰ ΒΑΓΙΑ #τοῦ τραγουνδιοῦ# *ίερά*

2'. Εἶταν καιρός [] πού [] ὁ Χορός, | κ' ἡ Μουσική [] κ' ἡ Ποίηση [] εἶχαν, ἄγνοϊ #ἀπ' τὰ σπλάγχνα μου# ΚΑΡΠΟΙ, | μιὰν ὄψη, μιὰ φωνή, μιὰ προκοπή.

.....

3'. πῶς μὲ τὸ στίχο μου ξυπνᾷς τ' ὄνειρο τῆς παλιᾶς #πού δὲ σβεῖ # ΧΑΡΗΣ! • Ἄ! ἡ σκληρὴ κ' ἡ ἐκδικήτρα #πού σὲ σβύνει# ΠΟΙΝΗ

3''. Ἦρθαν κι ἀπὸ τὰ ΧΩΜΑΤΑ #πού βρέχει ὁ Ἀσπροπόταμος# τὰ παλλήκαρῖσια.

4'. (πβ. ἐκ πολλοῦ #τεν [του = τινος]# ΧΡΟΝΟΥ Ηρόδ. 2.58.1)

4''. [Καὶ ἂν θέλετε νὰ διῆτε τοὺς δικούς μου <sc. αὐθέντας> παρευθὺς | θὰ θαυμάσετε τὰς τόσας ΑΡΕΤΑΣ #των# ἀληθεῖς Ρήγας, Βοσκοπ., σ. 124 • ἀπ' τὸ πρόβλημά μου τοῦτο κ' ἀπ' τὴν δέησιν αὐτὴν | μάκρυνε κάθε δουλείας ΥΠΟΨΙΑΝ #σας# λεπτὴν id., *ibid.*, σ. 133]

(1'/1'') λόγω αναστροφῆς τῆς γενικῆς προσδιοριστικῆς, που τώρα προτάσσεται ἀντὶ νὰ επιτάσσεται, ὅπως κατὰ κανόνα συμβαίνει στον πεζὸ λόγο· (2'/2'') λόγω μετακίνησης- πρόταξης μιᾶς ἐμπρόθετης / προθετικῆς φράσης που εξαρτάται ἀπὸ το $O_{\text{Κεφ}}$ καὶ λειτουργεῖ ὡς προσδιορισμὸς του· (3'/3'') λόγω μετακίνησης- πρόταξης μιᾶς δευτερεύουσας αναφορικῆς πρόταξης με παρόμοια λειτουργία· (4'/4'') λόγω παρεμβολῆς κάποιου ἐγκλιτικοῦ σε εξάρτηση ἀπὸ το $O_{\text{Κεφ}}$.

Ἡ γενικὴ προσδιοριστικὴ απομακρύνεται ἀπὸ το $O_{\text{Κεφ}}$:

YIB-b

1'. τρέμει [] μήπως ἀνθρώπων #τὸ τυφλὸ# ΚΥΝΗΓΗΤΟ κ' ἐδῶ τὴν εὐρη ἀκόμα

1''. [] εἶμαι ἡ ΜΗΤΕΡΑ #πανάγια# τῆς κόρης • Καὶ τρέμουνε ΣΤΑ ΒΑΓΙΑ #ίερά# τοῦ τραγουνδιοῦ τὰ δάκρυα μιᾶς ἀγάπης

2'. [*] Νὰ πιῶ [] τῆς εὐτυχίας #πού ὄνειρεύτηκα# ΤΟ ΓΑΛΑ · ἐσένα

2''. Νὰ πιῶ [] ΤΟ ΓΑΛΑ #πού ὄνειρεύτηκα# | τῆς εὐτυχίας · ἐσένα

(1') ἐπειδὴ μπορεῖ νὰ προτάσσεται καὶ τοῦ επιθετικοῦ προσδιορισμοῦ καὶ ἔτσι ν' ἀποκόπτεται ἀπὸ το $O_{\text{Κεφ}}$ ἢ (1'') μπορεῖ ν' ἀποκόπτεται λόγω ἐπίταξης τοῦ επιθετικοῦ προσδιορισμοῦ· (2'/2'') λόγω μετακίνησης- πρόταξης μιᾶς δευτερεύουσας αναφορικῆς πρόταξης που εξαρτάται ἀπὸ το $O_{\text{Κεφ}}$ ὡς προσδιορισμὸς του καὶ τώρα παρεμβάλλεται ⁶.

⁶ Κατὰ τὸ νόημα τῶν συμφραζομένων, ἡ δευτερεύουσα αναφορικὴ πρόταση δείχνει νὰ προσδιορίζει ολόκληρη τὴν ΟΦ: <τὸ ΓΑΛΑ τῆς εὐτυχίας>. Ἡ ἀναδιάταξη (2'): *<τῆς εὐτυχίας> πού ὄνειρεύ- 35ῃ Ἐτήσια Συνάντηση τοῦ Τομέα Γλωσσολογίας τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

Την περίπτωση YIB-c συνιστά εδώ η υπερβατική μετακίνηση του επιθετικού προσδιορισμού της γενικής προσδιοριστικής:

YIB-c

- 1'. *Καὶ ὦ πὸν παναρμονίζετε [] γιὰ ὅλους τοὺς λαοὺς [] νέων #ἄνοιγμα# ΟΥΡΑΝΩΝ!*
[πβ. τόσσης (εἶλε) κλέος σοφίης; Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.98]
- 1''. *ΠΑΘΩΝ #ἀνεμοστρόβιλοι# ἀκυβέρνητων πῶς τὰ θολώνουν τῶν ψυχῶν τὰ μάτια!*
[πβ. σείο δ' Ἀχαιοὶ ἴσον Ἀχιλλῆος κεφαλῇ Πηληϊάδαο ἀχνύμεθα φθιμένοιο διαμπερές *Οδ.* 11.556 –πβ. και: γῆς περίοδος πάσης *Αρφ. Νεφ.* 206 • ὑπ' ἀνδρὸς χλαῖναν ἐὺγενοῦς *Ευρ. Frag.* 206 • ζωῆς μύστις ἐπουρανίης *Γρηγ. Νζ. ΠΑ* 8.101 • ζωῆς ἡνίοχ' ἡμετέρης *id. ΠΑ* 8.143 • λαϊμῶν οἶδε νόμοι [] ὑμετέρων *id. ΠΑ* 8.168 • ὁ Τριάδος κλῆρος ὁμοσθενέος *id. ΠΑ* 8.4]

Ανάλογη είναι και η υπερβατική μετακίνηση της γενικής προσδιοριστικής σε εξάρτηση από ονοματική παράθεση:

YIB-d

- 1'. *Θεῶν καὶ ἡρώων #Φῆμιοι καὶ Δημόδοκοι# ΑΟΙΔΟΙ, ὅμοια γιὰ ν' ἀρμονίζετε στῆς λύρας τῇ χορδῇ τὸ θεῖο τραγούδι, χρειάζεστε, μὲ τὴν πνοὴ τοῦ Ὀμήρου.*

Δύο επιπλέον τύποι / περιπτώσεις υπερβατοῦ σχήματος δημιουργούνται στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού: από την αναστροφή- πρόταξη (πριν και από τον προτασσόμενο επιθετικό προσδιορισμό) μιας εμπρόθετης / προθετικής φράσης που εξαρτάται από το Ο_{κεφ} και λειτουργεί ως συμπλήρωμά του:

YIB-e

- 1'. *κ' ἤρ' ἡ ἀποθέωσις τὸ ἔμποδο ἀπέραστο τῆς κακιᾶς ὥρας | πὸν θὰ βαστᾷ τὸ θνητὸ γιὰ τὰ ἐγκόσμια #στὸ πρόσκαιρο# ΔΙΑΒΑ [αντί: τὸ πρόσκαιρο ΔΙΑΒΑ γιὰ τὰ ἐγκόσμια]*

καθώς και από την αναστροφή- πρόταξη (πριν και από τον προτασσόμενο επιθετικό προσδιορισμό ή τους προτασσόμενους επιθετικούς προσδιορισμούς) μιας δευτερεύουσας αναφορικής πρόταξης:

YIB-f

- 1'. *Καὶ ἀστέρι πιὸ λαμπρό, μὲ τὰ ἡλύσια τῇ γῇ πὸν δένει #ἀνάνηρη χρυσή# ΣΚΑΛΑ, τὴν Ἑλένη θὰ θρέψη τοῦ μεστοῦ σου μαστοῦ τὸ γάλα.⁷*

τηκα <τὸ γάλα> (η οποία δεν εντοπίστηκε έως τώρα στο παλαμικό δείγμα που αποδελτιώσαμε) θα έδειχνε ότι, με την πρόταξη των δύο εξαρτημάτων σε θέση πριν από το Ο_{κεφ}, η γενική προσδιοριστική αποκόπτεται λόγω μεσολάβησης της ΔΠ_{Ανφ}. Αυτό που όντως εντοπίζεται στο παλαμικό κείμενο, είναι απλώς η αντιμετάθεση των δύο εξαρτημάτων, χωρίς πρόταξη, όπου το αποτέλεσμα είναι το ίδιο, δηλαδή αποκόπτεται η γενική προσδιοριστική λόγω παρεμβολής της ΔΠ_{Ανφ}: <τὸ ΓΑΛΑ τῆς εὐ-τυχίας> πὸν ὄνειρεύτηκα → <τὸ ΓΑΛΑ> πὸν ὄνειρεύτηκα <τῆς εὐτυχίας> (2'').

⁷ ἀνάνηρη χρυσή ΣΚΑΛΑ πὸν δένει τῇ γῇ μὲ τὰ ἡλύσια → (πὸν δένει τῇ γῇ μὲ τὰ ἡλύσια ἀνάνηρη χρυσή σκάλα) μὲ τὰ ἡλύσια τῇ γῇ πὸν δένει ἀνάνηρη χρυσή ΣΚΑΛΑ (μετά και τη διπλή αναστροφή των εξαρτημάτων τού δένει).

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

Στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού, επαυξημένης με μια επιθετική φράση (ΕθΦ) ή με μια μετοχική φράση (ΜΦ), είναι δυνατόν, με πρόταξη ή επίταξη, ν' αποκόπτεται το συντακτικό εξάρτημα από το Εθ_{Κεφ} ή από τη Μ_{Κεφ}, καθώς το Ο_{Κεφ} ως ο υπερκείμενος εξαρτών όρος παρεμβάλλεται ανάμεσά τους:

YIB-g

- 1'. [τὰ τῶν παρόδων τῶν εἰς Πύλας #χωρία# ΚΥΡΙΑ Αισχ. 2.132]
 1''. [ΑΓΝΩΤΟΣ #άνθρωπον# τοῖς Ἑλλησιν Λυκ. 14 • τὰ ΒΕΛΤΙΣΤΑ #σιτία# τῷ σώματι Πλ. Γοργ. 464d • ΤΡΑΧΥΤΕΡΑ #πράγματα# τῶν τότε γιγνομένων Ισοκ. 7.18 • Τῇ δὲ ΠΡΟΤΕΡΑΙΑΙ #ἡμέρα (ξυνέβη)# τῆς μάχης ταύτης Θουκ. 5.75.4]⁸
- 2'. [τὰς μετὰ τοῦ Δημοσθένους #ναῦς# ΕΠΕΛΘΟΥΣΑΣ Θουκ. 7.55.1 • τὰ ἐν τοῖς παραδείσοις #θηρία# ΤΡΕΦΟΜΕΝΑ Ξεν. ΚΠ 8.1.38 • τὰς κατὰ τοὺς πρότερον γενομένους νόμους #κρίσεις# ΓΕΓΕΝΗΜΕΝΑΣ Δημ. 24.72]
 2''. [τὰς ΠΡΟΣΗΚΟΥΣΑΣ #ῥχθας# ἐπὶ τὸν ποταμὸν Ξεν. Αν. 4.3.23 • τοὺς ΓΕΥΟΜΕΝΟΥΣ #κύνας# τῶν προβάτων Δημ. 25.40 • τὸν ΚΑΤΕΙΛΗΦΟΤΑ #κίνδυνον# τὴν πόλιν id. 18.220]

Ενδιαφέρουσες είναι και οι ακόλουθες δύο περιπτώσεις (YIB-h) και (YIB-i), δηλαδή της μετακίνησης (1') του επιθετικού προσδιορισμού πριν από το σύμπλεγμα ^{ΟΦ}{ερωτηματικό στοιχείο + ΕθΦ [Ο_{Κεφ}]}^{ΟΦ}⁹ ή (2') της γενικής προσδιοριστικής πριν από το σύμπλεγμα ^{ΟΦ}{ερωτηματικό στοιχείο + [Ο_{Κεφ}] ΟΦ_{Γνκ}}^{ΟΦ}:

YIB-h

- 1'. Οὐρανόδρομον, #ποιου̃# ΚΟΠΑΔΙΟΥ τὸ κατάμαυρο πέταμα, νά! Τὰ κοράκια! • [] ἀραχνιασμένον #ποιου̃# ΣΠΙΤΙΟΥ μισόκλειστοι φεγγίτες;
 1''.
 2'. (τύχης #ποιά# ΚΑΤΑΔΡΟΜΗ; | ποιά περιστάσις θρηνώδης, ποία τάχα ἀφορμή | σὲ κατέστησεν εἰς τέτοιον ἀξιόδακρυν βαθμὸν Ρήγας, Βοσκοπ., σ. 123)

όπως και της μετακίνησης, έξω από το σύμπλεγμα ^{ΟΦ}{άρθρο¹⁰ / αριθμητικό + ΕθΦ [Ο_{Κεφ}]}^{ΟΦ}, του επιθετικού προσδιορισμού ή, σπανιότερα, του Ο_{Κεφ}:

YIB-i

- 1'. Για μιὰ στιγμή, γιὰ θεία #μιὰ# ΦΡΕΝΑΠΑΤΗ, ἀπέραντη κακοτυχιά, ζωή, δὲ σὲ ξεχνοῦμε • ἀγνότερη #μιὰ ΠΙΣΤΗ# σὲ ἀνυψώνει | ὅπου ἀσκλάβωτη ἢ Σκέψη ἀποθεώνει • καὶ σὲ θεῖα #δύο# ΜΑΤΙΑ ὀλόσβυστα εἶδε νέαν ἀνατολή

⁸ Οι Devine και Stephens (σ. 128) προσθέτουν, μεταξύ των άλλων, και την περίπτωση ν' αποκόπτεται από το Ο_{Κεφ} το συμπλήρωμα πρόθεσης / προθετικού επιρρήματος: τὴν ΜΕΤΑΞΥ #πόλιν# Ἡραίας καὶ Μακίστου Ξεν. Ελλην. 3.2.30.

⁹ Ἡ της μετακίνησης του Ο_{Κεφ} πριν από το σύμπλεγμα {ερωτηματικό στοιχείο + ΕθΦ}, ας πούμε: [*] ΚΟΠΑΔΙΟΥ #ποιου̃# οὐρανόδρομον ἢ [*] ΑΝΕΜΟΣ #ποιός# καλὸς (1'), της οποίας παραδείγματα δεν εντοπίστηκαν έως τώρα στο παλαμικό σῶμα κειμένων που αποδελτιώσαμε.

¹⁰ Κατὰ κανόνα, του αόριστου άρθρου (πολύ σπάνια και του οριστικού).

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 35 (2015), σσ. 388-409.

- 1bis. καὶ γοργοτάραξε σεισμὸς κυκλώπικο #τὸ# ΚΑΣΤΡΟ • Καὶ σὰ σπατάλευα τῆς νιότης τὸν ἀνθό, | εἴσαστ' ἐσεῖς κρυφός μου #ὁ# ΤΑΡΑΞΙΑΣ.
- 1^{''}. ὁ ἔρωσ ἦτανε θεός, ὁ κόσμος οὐρανός μας, καὶ προσευχῆς οἱ στίχοι μας σὲ ΠΙΣΤΙ #μιά# κοινή.

Παράλληλα με τις δύο προηγούμενες, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μετακίνηση / μετάθεση του επιθετικού προσδιορισμού ή της γενικής προσδιοριστικής, αλλά και τού Ο_{Κεφ}, όταν η φράση ουσιαστικού που τις περιέχει εξαρτάται από πρόθεση ή από κάποιο άλλο εισαγωγικό μόριο (λ.χ. παρομοιαστικό). Στην πρώτη από τις δύο αυτές περιπτώσεις, η υπερβατική μετακίνηση γίνεται έξω από το σύμπλεγμα: Πρόθεση + ΟΦ {... [Ο_{Κεφ}] ...} ΟΦ:

YIB-j

- 1[']. ἦ με μάλ' αἰνοπαθῆ μαλακὸν #περι# ΚΩΜ' ἐκάλυψεν Οδ. 18.201 • μυρίων ὑπ' ἀγγέλων Ευρ. Ανδρ. • κρεμαστοῖς ἐν βρόχοις id. Ιππ. • αἰσχροῖς ἐπ' ἔργοις id. *ibid.* • τῇδ' ἐν ἡμέρᾳ id. Μήδ. • Τίς τίνος εὖσα, γύναι, Παρίην ὑπὸ κίονα κεῖσαι; Λεων. Ταρ. ΠΑ 7.163 • οὐ πολλὸν ἐπὶ χρόνον Καλλίμ. Fr. 74.22 Hollis • τὸ δ' ἔξεν αἶμα τεκούσης ἀμφοτέροις ἐπὶ παισὶ Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.30 • «Καὶ ποῦ θάνε» –Τῷδ' ἐνὶ νηῶ; id. ΠΑ 8.58 • ὅστις ἐμὸν παρὰ σῆμα φέρεις πόδα id. ΠΑ 8.188 • ὕδωρ ψυχρὸν [] ἦκα ῥέον δροσεροῖο δι' ἄλσεος id. Ι.2.14 –εἴ τινα πρὸς ἄλλον δέοι Θουκ. 5.37.2 –πβ. λατιν. *quibus derebus*]
- 1^{''}. ΝΟΥΣΩι #ὕπ' # ἀργαλέη φθίσθαι Ιλ. 13.667 • τοῦ ἀγῶνος ἔνεκα του- τουῖ Δημ. 48.55 • αἰσχύνης πέρι κακῆς Πλ. Νόμοι 647b • ἱατρῶν δὲ πέρι πάντων id. *ibid.* 865b • γῆρας ἐς λιπαρὸν ἰκόμεθ' ἀμφοτέροι Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.13]

ενώ στη δεύτερη έξω από το σύμπλεγμα: Μόριο (παρομοιαστικό: *ως / σαν*) + ΟΦ {... [Ο_{Κεφ}] ...} ΟΦ:

YIB-k

-
- 1^{''}. τέταρτον [] παρηγόρημα τοῦτο, ΚΥΚΝΟΣ ὡς γέρων,¹¹ λαλεῖν ἐμαντῶ τὰ πτερῶν συρίγματα Γρηγ. Νζ. ΙΙ.1.39]
- 2'. τραγουδιοῦ #σάν# τὸ ΛΟΓΟ μουσικὸς ποὺ κυλᾷ, ὅταν πλάϊ μας ὁ φίλος μιλᾷ.

* ΥΠ *

Περνάμε, τώρα, σε κάποια παραδείγματα του δεύτερου είδους υπερβατού, όπου η μετακίνηση / μετάθεση εμπλέκει λέξεις με –κατά κανόνα– σταθερή θέση (λ.χ. άρθρα, αναφορικά, προθέσεις, υποτακτικούς συνδέσμους, αποφαιτικά μόρια, ποσοδείκτες κ.ά.).

Μια πρώτη περίπτωση συνιστά η υπερβατική μετακίνηση- αποκοπή του άρθρου, που μπορεί να οφείλεται, μεταξύ άλλων, στο ότι μια αναστρεφόμενη αναφορική πρό-

¹¹ Στον στίχο του Ευριπίδη *Ηρ.* 692, που υπόκειται ως πρότυπο, το κύκνος και το γέρων πραγματώνονται σε ξεχωριστές προσωδιακές ενότητες: παιᾶνας [] κύκνος ὡς # γέρων ἀοιδός [] κελαδήσω.

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

ταση παρεμβάλλεται ανάμεσα σ' αυτό και το Ο_{Κεφ} (υπερβατό πολύ συχνό στον Παλαμά):

ΥΠ-a

- 1'. εἴμ' ἐγὼ τὸ #ποὺ ἡ Μοίρα μὲ μοίρανε# ΒΡΕΦΟΣ • [] βουβὸ τὸ #ποὺ χαϊδεύει#, τὸ #ποὺ δίνει# ΧΕΡΙ • μπροστὰ στὶς #ποὺ παίρνουν μιλιὰ καὶ λογικὰ# ΞΩΘΙΕΣ ¹²
- 2'. σὲ προσμένω, στό, #σὰν κολασμένο#, ΣΚΟΤΑΔΙ μου
- 3'. κατὰ τὰς #ἐπὶ τὸ τεῖχος# ΦΕΡΟΥΣΑΣ (ΚΛΙΜΑΚΑΣ) Ξεν. Ελλην. 7.2.7 –πβ.: κατὰ τὰς ΠΥΛΑΣ τὰς #εἰς τὴν ἄκραν# ΦΕΡΟΥΣΑΣ Ξεν. Αν. 5.2.23 [ὄχι ὅμως καί: τὰς ΠΟΛΕΜΟΥΣΑΣ πρὸς ἀλλήλας (ΠΟΛΕΙΣ) Ξεν. Πόροι. 5.8 που δεν συνιστᾷ υπερβατό]
- 4'. Τὸ πιὸ δειλό, τὸ πιὸ γοργὸ τραγούδι μιὰ #εἶν' # ΙΛΙΑΔΑ • "Ἄν ἀπ' ἀνθρώπου κάποια ἡμερὴ γέννα πηγάζω, ἕνας #εἶμαι# ΘΕΑΝΘΡΩΠΟΣ, ἄνθρωπος ὄχι.
- 5'. [τῶν #τις# ΠΕΡΣΕΩΝ Ηρόδ. 1.85.3 • τῶν τινες Φοινίκων id. 8.90.1] τῶν τινὰ προβοσκῶν id. 1.113 ἐς τῶν τινὰ κωμῶν id. 1.185]

Την υπερβατική αποκοπή του άρθρου μπορεί να προκαλεί η παρεμβολή όχι μόνο της αναφορικής πρότασης (1'), αλλά και άλλου ονοματικού εξαρτήματος (2'), ή ενίοτε και του ρήματος (4') –όπως και του εγκλιτικού, λ.χ. στην αρχαία ιωνική διάλεκτο του Ηροδότου (5'). Στην περίπτωση (3') έχουμε, κατ' ουσίαν, την αποκοπή του άρθρου από μια μετοχή- κεφαλή φράσης λόγω αναστροφής του εμπρόθετου εξαρτήματος της (όπως μας δείχνει η σύγκριση με τα δύο αμέσως επόμενα παραδείγματα).¹³

Σε μιαν άλλη περίπτωση, ένας συντακτικός όρος της αναφορικής πρότασης μετατίθεται πριν από το αναφορικό και, με αυτόν τον τρόπο, το απομακρύνει- αποκόπτει από το εξαρτών Ο_{Κεφ}:

ΥΠ-b

- 1''. Ἀπάνου ἀπὸ ΤΟΝ ΔΥΝΑΤΟ #τὰ πάντα# ποὺ λυγίζει | κάποιος κριτὴς ὑπάρχει καὶ ζυγίζει • ὑδρεύοντας μέσ' στὰ χαλκένια λαγήνια, ΣΤΗ ΒΡΥΣΟΜΑΝΑ #ἡ ἐλιά# ποὺ τὴν ἴσκιωνε [πβ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΡΙΑ # στο βυθό# που εἶναι κρυμμένα, αντί: ΜΑΡΓΑΡΙΤΑΡΙΑ που εἶναι κρυμμένα στο βυθό]

Μια παρόμοια περίπτωση έχουμε, όταν ένας συντακτικός όρος της εξαρτημένης από ρήμα δευτερεύουσας πρότασης μετατίθεται πριν από τον εισαγωγικό υποτακτικό σύνδεσμο και, με αυτόν τον τρόπο, τον απομακρύνει- αποκόπτει από το εξαρτών ρήμα:

ΥΠ-c

¹² Παραδείγματα του τύπου: οι –όπως τους αποκαλούν– ΠΟΛΙΤΕΣ Β' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ... θα μπορούσαν επίσης να ενταχθούν εδώ.

¹³ Η πρόταξη- παρεμβολή μεταξύ άρθρου και Ο_{Κεφ} φράσεων μετοχής (όπως και φράσεων επιθέτου) που διαθέτουν συντακτικά εξαρτήματα, με όποια σειρά (πριν από την κεφαλή, μετά ή και ανάμεικτα) είναι συνηθισμένη συντακτική διαδικασία σε πεζά κείμενα του αρχαίου / αρχαϊστικού λόγου. Στη σύγχρονη (συμπληρωμένη) δημοτική παρατηρείται σε ό,τι αφορά λ.χ. τη σύνταξη της λογιότροπης μετοχής του μεσοπαθητικού ενεστώτα (εννοείται με κάποιους περιορισμούς): δες, πρόχειρα, Θαν. Νάκα, Γλωσσολογικά, Δ', κεφ. 2, σσ. 93-101 et passim.

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα 35 (2015), σσ. 388-409.

- 1''. [Αργή χελώνα | σ' ὅλες τις ρίζες ΕΙΠΕΣ | #σοφή# πῶς εἶσαι (αντί του: ... ΕΙΠΕΣ πῶς εἶσαι σοφή Η. Κεφάλας, βλ. Νάκα 2008α].

Μια τέταρτη περίπτωση συνιστά η υπερβατική μετακίνηση- αποκοπή του προθετικού στοιχείου μιας εμπρόθετης φράσης ή του υποτακτικού συνδέσμου¹⁴:

ΥΠ-d

- 1'. Καὶ νὰ οἱ νεράϊδες [] ποὺ δίχως^{<Α>} #μπλέκουν^{<Β>}# ΞΕΠΛΕΜΟ^{<Γ>}, δίχως^{<Α>} γιατριά^{<Γ>} λαβώνουν^{<Β>} [σε συνδυασμό με την επαναφορά τού δίχως, με το ετυμολογικό σχήμα: μπλέκουν ξεπλεμό, καθώς και με το χιαστό: Α Β Γ × Α Γ Β –βλ. Νάκα 2007: κεφ. ΙΙΙ].
- 2'. Ἡ ἀνατολή τοῦ ἡλιοῦ, τοῦ ἡλιοῦ τὸ γέρμα [] Μὰ πίσω #ἀόρατος# ἀπ' Τ' ΑΣΤΡΟ τ' ὄρατό, ἥλιος ἄλλος.
- 3'. [κι αὖ, #ὕστερα ἀπὸ ὅσα σας ἐξέθεσα, και υποστήριξα με ἀδιάσειστα, θέλω να ἐλπίζω, στοιχεῖα, # ΔΕΝ ΠΕΙΘΕΣΤΕ, δεν βρίσκω ἄλλο τρόπο παρά... (προφορ. λόγος)].
- 4'. Δίχως #τὰ μάτια ἀπ' τῇ δουλειά της# | νὰ τὰ ΣΗΚΩΣΗ, 'ἐδῶ!' ἀποκρίθη.

Υπερβατικά μετακινούνται και αποκόπτονται ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴ συντακτικὴ και λογικὴ τους συνάφεια και τὰ ἀποφατικὰ μόρια (ἐδῶ, κάποια πρόχειρα παραδείγματα με το *μη*):

ΥΠ-e

- 1'. [Μή #μὲ τ' ἀλόγου | τὸ λασπωμένο αἶμα | στὰ πόδια# ΦΥΓΕΙΣ • Μή, #πορτοκαλιά, | μὲ τὰ χρυσὰ κουμπιά σου# | ΧΛΕΥΑΖΕΙΣ τὸ φῶς • Μή, #φθινόπωρο, # | ΡΙΞΕΙΣ πρῶιμο χιόνι | στ' ἄρρωστα φύλλα Η. Κεφάλας –βλ. Νάκα 2008α].

Υπερβατικά μετακινεῖται ἐνίοτε και τὸ κλητικὸ μόριο (ῶ), με ἀποτέλεσμα ν' ἀποκόπτεται ἀπὸ ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴ συντακτικὴ και λογικὴ του συνάφεια:

ΥΠ-f

- 1'. [ω, που 'χατε πολλά να πείτε, ΣΤΟΜΑΤΑ Καρυωτάκης –βλ. Νάκα 2008α].

Περνάμε σε μια ἐπόμενη περίπτωση ὅπου παρατηρεῖται μετακίνηση / μετάθεση του διαβαθμιστικού επιρρήματος μιας ΕΘΦ:

ΥΠ-g

- 1'. Μιὰ κόρη [] κάθετα μέσα ἐκεῖ | καὶ τόσον #εἶναι# ΩΡΑΙΑ καὶ τόσο ἀρχοντικὴ που []
- 2'. κάποια λόγια | φαντάζουν τόσο #ἀπὸ καρδιά# ΓΙΟΜΑΤΑ
- 3'. Εἶμαι τοῦ ἡλιοῦ ἡ θυγατέρα | ἡ πειὸ #ἀπ' ὅλες# ΧΑΪΔΕΥΤΗ.

¹⁴ Προθετικό στοιχείο: απλή (λ.χ. *δίχως*) ή σύνθετη (λ.χ. *μπροστά από*) πρόθεση (ενδέχεται να μετακινείται, υπερβατικά, μόνο το επιρρηματικό στοιχείο της σύνθετης πρόθεσης). –Υποτακτικός σύνδεσμος: απλός ή σύνθετος (λ.χ. *δίχως* νὰ).

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

Ο διαβαθμιστικός προσδιορισμός αποσπάται από το επίθετο- κεφαλή: (1') με την παρεμβολή του ρήματος στο α' παράδειγμα, ή (2') ενός εμπρόθετου εξαρτήματος του επιθέτου στο β', ή (3') του δεύτερου όρου σύγκρισης στο γ'.

Μιαν ακόμη περίπτωση ΥΠ έχουμε, τέλος, όταν η υπερβατική μετακίνηση αποκόπτεται από το βοηθητικό ρήμα τον νοηματικό πυρήνα ενός ρηματικού περιφραστικού τύπου:

ΥΠ-h

- 1'. Τὸ πνεῦμα σου ἕνας δαίμονας δεμένο #ὕπάκουο τό# 'ΧΕΙ • Θαρρεῖς γραφτὰ #ς τὸ πρόσωπο καθέναν των πῶς# ΕΧΕΙ τὰ λόγια του []
- 1''. κι ἐσεῖς, νησιὰ τ' Ἀρχιπελάγους [] μέσ' 'ς τὰ γαλάζια του νερὰ σὰς ΕΧ' #ἢ φύσις# σπεῖρει • Γιατὶ ὅσα ΘΑ 'ΧΗΣ #μέσα σου# καὶ πάρει καὶ κρατήσῃ [] νά τα! ἀπείραχτα • 'ς τὸν οὐρανὸ τὰ ΕΧΕΙ #τὰ μάτια# γυρισμένα [πβ. με τα εξής (του Καρυωτάκη και του Ρονσάρ, αντίστοιχα –Νάκας 2008α– και ένα του Ρήγα, *Βοσκοπ.*, σ. 121): κι αν ΕΧΕΙ, πριν ανοίξει, το λουλούδι | στον κήπο της καρδιάς μου μαραθεί • *Las! voyez comme en peu d'espace, | Mignone, elle A dessus la place | las! las! ses beautés laissé choir!* • λέγουνσα αὐτοὺς τοὺς λόγους ἐμακρύνθη ἢ βοσκὸς | ΕΧΟΥΣΑ #πρὸς τούτοις κάτω τὸ κεφάλι# νενευκὸς]
- 2''. ἦΤΑΝ #ἀπὸ τοὺς Φιλικοὺς καιρὸ# κουβεντιασμένοις.
- 3''. –Ἐσὺ [ενν. ποιος εἶσαι] τὴ δίψα πάντα πὺν μᾶς τὴν ΚΡΑΤΕῖς #τῶν παραδείσων# ἀναμμένη; –Ὁ ποιητής.

* ΥΙΠ*

Το τρίτο είδος υπερβατού (ΥΙΠ), που προκύπτει από μετακίνηση / μετάθεση συμπλεκτικά παρατασσόμενου όρου (στα όρια της πρότασης ή του κατηγορήματος, όπως και στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού ή και μιας εμπρόθετης φράσης) υποδιαιρείται σε πέντε περιπτώσεις, ανάλογα με το αν, ως αποτέλεσμα της υπερβατικής μετακίνησης, ο όρος που παρεμβάλλεται είναι: [i] το ρήμα (ΥΙΠ-#Ρ#)· [ii] μια μετοχή (ΥΙΠ-#Μ#)· [iii] κάποιος άλλος λειτουργικός όρος του κατηγορήματος σε άμεση ή έμμεση εξάρτηση από το ρήμα (ΥΙΠ-#Χ#, όπου Χ = Υποκείμενο, Αντικείμενο, Κατηγορούμενο, Προσδιορισμός, ...)· [iv] το ουσιαστικό- κεφαλή, στα όρια μιας φράσης ουσιαστικού (ΥΙΠ-#Ο_{κεφ}#)· [v] η πρόθεση, που, λόγω αναστροφής της, παρεμβάλλεται ανάμεσα στα συμπλεκτικώς παρατασσόμενα εξαρτήματά της.

Και στις πέντε περιπτώσεις, οι συμπλεκόμενες (με το και, συνήθως) φράσεις μπορεί να είναι όλων των ειδών (λ.χ. ΟΦ¹ και ΟΦ² ή Π_θΦ¹ και Π_θΦ² ή Ε_θΦ¹ και Ε_θΦ², ...).

ΥΙΠ-#Ρ#

Μέσα στὴν ἀγκαλιά σου | ματώνομαι, πονῶ, | γῆ #χάνω# ΚΑΙ ουρανὸ... • χρυσὰ^{<Α>} φιλάκια^{<Β>} #πέφτουν# ΚΑΙ βλέμματα^{<Β>} μαβιά^{<Α>} [σε συνδυασμό με τον χιασμό: ΑΒ × Β'Α' –βλ. Νάκα²2007, κεφ. ΙΙΙ] • τρέμουνες ἄστρων #τρέμουν# ΚΑΙ στάλες φεγγαριῶν [σε συνδυασμό με το ετυμολογικό σχήμα: τρέμουνες ... τρέμουν] • κι ἀπὸ κόκκαλα #σὰ νὰ εἶταν# ΚΙ ἀπὸ σάρκα | τρίζαν ἀλαφρὰ καὶ λάγνα ἀναγαλλιάσαν | τ' ἀγερόφτε-ρα στὸ συναπάντημά τους

(πβ. ομηρ. Ἄβαντα μετώχετο καὶ Πολύειδον • δόρυ τ' ἔσχε καὶ ἁσπίδα • εἰ δὲ ὁμοῦ πόλεμός τε δαμᾶ καὶ λοιμὸς Ἀχαιούς • ἔν' ἄθανάτοις φόως φέροι ἡδὲ βροτοῖσι • εἰ μὴ Νῦξ δμήτειρα θεῶν ἐσάωσε καὶ ἀνδρῶν –πβ. και: Οἰνόην αἰρέουσι καὶ Ὑσιᾶς Ἡρόδ. 5.74 • τοὺς τε Σκύθας κατεστρέψατο καὶ τοὺς Θρήικας id. 2.103 • τὰς νέας ἐνέπρησαν καὶ τὸ τεῖχος ἅπαν id. 9.106 • πάντα ἄνθρωπον φεύγουσι καὶ παντὸς ὁμιλίην id. 4.174 [σε συνδυασμό με τη χαλαρή επαναφορά τοῦ πᾶς]¹⁵)

ΥΙΙΙ-#M#

Ἐνας τρανὸς βεζύρης μ' εἶχεν ὕστερα | σὲ θησαυροὺς #χωμένος# ΚΑΙ σὲ φονικά.

(πβ. ομηρ. Διί τ' εὐχόμενοι καὶ Ἀθήνη • χεῖρεςσι πεποιθότες ἡδὲ βίφῃ –πβ. και: πολλὴν δυσκολίαν ἔχοντα καὶ ταραχὴν Δημ. 5.1)

ΥΙΙΙ-#X#

Μὲ κόπους #οἱ πατέρες του# ΚΑΙ μὲ βάσαν' ἀπόχτησαν | τὴν κατοικίαν τὴν ἱερὴ τοῦ ποταμοῦ • Ὀλάνθιστη #ἡ βερυκοκκία# ΚΑΙ σ' ἂν τριανταφυλλένια, | κι ἁσάλευτα τὰ πεῦκα • Κάστρο ἀπάτητο τὴν πόλιν σφιχτοζώνει, | ἅπιστος #κανεῖς# ΚΑΙ ξένος δὲ σιμώνει.

(πβ. ομηρ. ἡνορέη #πίσυνοι# καὶ κάρτεϊ χειρῶν • πτωχῶ λευγαλέω ἐναλίγκιον ἡδὲ γέροντι • δόλων ἄτ' [ἄατε] ἡδὲ πόνοιο –πβ. και: τῶν νόσων αἰτίους εἶναι καὶ τῆς ἀποβολῆς τῶν ἀρχαίων σαρκῶν Πλ. Γοργ. 518d • ἐλευθερίας ἡ πόλις μεστή καὶ παρρησίας γίγνεται id. Πολ. 557b)

ΥΙΙΙ-#O_{κεφ}#

(πβ. ομηρ. [εἰ μὴ κήρυκες] Διὸς #ἄγγελοι# ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν [ἦλθον] Ἰλ. 7.274 • αἶ κέν πως ἄρνῶν #κνίσσης# αἰγῶν τε τελείων ἀντιάσας [βούλεται ἡμῖν ἀπὸ λαιγὸν ἀμῦναι] Ἰλ. 1.66 • Γοργοῦς ὄμματ' [ἔχων] ἡδὲ βροτολοιοῦ Ἄρηος –πβ. και: πολλοὺς λόγους καὶ ταπεινοὺς Δημ. 21.186 • καλὸν δὲ ἔργον καὶ ἐπιφανὲς Πλ. Νόμοι 829c • κακῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ ἀδίκων id. *ibid.* 899d • [καὶ τραχὺς ἦν ὁ ποταμὸς] μεγάλοις λίθοις καὶ ὀλισθηροῖς Ξεν. Αν. 4.3.6 • πέντε #ναῦς # καὶ πεντήκοντα Θουκ. 8.29.2 • ἵππων τε πόδες πολλοὶ καὶ ἀνθρώπων Θουκ. 5.10.2).

ΥΙΙΙ-#Π0#

σ' ἐρείπια #μέσα# ΚΑΙ χαλάσματα [μέσα σ' ἐρείπια καὶ χαλάσματα]

¹⁵ Σε συνδυασμό και με το πολυσύνδετο: σκέλεα δὲ #ἀποτάμνουσι# καὶ τὴν ὁσφὺν ἄκρην καὶ τοὺς ὤμους τε καὶ τὸν τράχηλον Ἡρόδ. 2.40 • τῶν Πανοπέων #τὴν πόλιν ἐνέπρησαν# καὶ Δαυλίων καὶ Λιλαϊέων id. 8.35. –Οἱ Devine & Stephens, σ. 117, παρατηροῦν, σωστά, ὅτι ἡ επανάληψη τῆς πρόθεσης στο: ἐν Ἐλεφαντίνῃ Πέρσαι φρουρέουσι καὶ ἐν Δάφνησι Ἡρόδ. 2.30, υποδηλώνει ὅτι γίνεται ἀναφορά σε δύο χωριστές, τοπικά, περιστάσεις, σε ἀντίθεση με τὴ μία, ἀξεχώριστη περίσταση γιὰ τὴν ὁπία μας μιλοῦν τὰ τρία ἐπόμενα παραθέματα, χωρὶς τὴν επανάληψη τῆς πρόθεσης: ἀπὸ κτηνέων ζῶουσι καὶ ἰχθύων Ἡρόδ. 1.216 • παρὰ νηὸς ἀνήϊον ἡδὲ θαλάσσης Ὀδ. 10.274 • μιν σὺν παιδὶ περισχόμεθ' ἡδὲ γυναικὶ *ibid.*, 9.199).

35ῃ Ἐτήσια Συνάντηση τοῦ Τομέα Γλωσσολογίας τοῦ Τμήματος Φιλολογίας τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Γλῶσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

(πβ. ομηρ. νεῶν #ἄπο# καὶ κλισιάων Οδ 16.273 –πβ. και: παίδων τε #πέρι# καὶ γυναικῶν Πλ. Πολ. 450c• λύπης τε πέρι καὶ ἡδονῆς id. *ibid.* 464b).

Συνδυασμοί

Όπως και προκειμένου για άλλα σχήματα λόγου, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η συνδυαστικότητα¹⁶, η οποία, ενπροκειμένω, πραγματώνεται με δύο κυρίως μορφές: [i] ως πολλαπλότητα, όπου οι συντακτικοί όροι ή μεμονωμένες λέξεις [ia] εμπλέκονται ταυτόχρονα σε περισσότερα από ένα υπερβατά (που διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το είδος) ή [ib] σε συνδυασμό του υπερβατού με κάποιο άλλο σχήμα· [ii] ως επαλληλία, όπου υπερβατά του ίδιου ή διαφορετικού είδους (και υποείδους) πραγματώνονται το ένα μετά το άλλο, διαδοχικά. Δεδομένου ότι για τον συνδυασμό [ib] επισημάναμε ήδη κάποιες περιπτώσεις, σχολιάζοντας *in situ* κάποια από τα προηγούμενα παραδείγματα, θα περιοριστούμε σε εντελώς ενδεικτικά παραδείγματα των άλλων δύο συνδυασμών¹⁷:

πολλαπλό (διπλό, τριπλό) υπερβατό

διπλό

Αφάνταστο #σοῦ έτοίμασα# #ένα# ΓΑΜΟ, ἐγὼ γιὰ σὲ ἢ πιστὴ καὶ ἢ σώστρα Μοίρα [YIA-a1': Αφάνταστο #σοῦ έτοίμασα# ΓΑΜΟ + YIB-i1': Αφάνταστο #ένα# ΓΑΜΟ]

για Τ' ΑΗΔΟΝΑΚΙ #ζῆσε# #τὸ μάη# πὸν κελαϊδεῖ, | γιὰ τὸ τρελὸ παιγνίδι πὸν παίζει τὸ παιδί [YIA-e1'': γιὰ Τ' ΑΗΔΟΝΑΚΙ #ζῆσε# πὸν κελαϊδεῖ τὸ μάη + YII-b1'': γιὰ Τ' ΑΗΔΟΝΑΚΙ #τὸ μάη# πὸν κελαϊδεῖ –το ίδιο διπλό υπερβατό και στους τρεις πρώτους στίχους της *Αινειάδας* του Βεργιλίου: *Arma VIRUMque #cano#, #Troiae# qui primus ab oris | Italiam fato profugus < ... cano VIRUM qui primus ab oris Troiae...*]

ἀργενναῖς #ἐτράφης# Ἰθαίαις #παρὰ# ΜΟΣΧΟΙΣ Ευρ. *Ιφ.Αυλ.* 574 [YIA-a1': ἀργενναῖς #ἐτράφης# ... ΜΟΣΧΟΙΣ + YIB-j1': ... Ἰθαίαις #παρὰ# ΜΟΣΧΟΙΣ]

ΧΡΟΝΟΝ #δ' ἐμείνατ' #ἄλλον #ἐν Τροίᾳ# πόσον; Ευρ. *Ελ.* 113 [YIA-a1'': ΧΡΟΝΟΝ #δ' ἐμείνατ' #ἄλλον ... πόσον; + YIA-d7'': ... ΧΡΟΝΟΝ ... ἄλλον #ἐν Τροίᾳ# πόσον;]

ἱερῆς #ἄκρον# #ἔχων# ΣΟΦΙΗΣ Γρηγ. Νζ. *ΠΑ* 8.111 [YIB-c1': ἱερῆς #ἄκρον# ΣΟΦΙΗΣ + YIA-b.3'': ἄκρον #ἔχων# ΣΟΦΙΗΣ]

εἴτινα #τῆς Ἀττικῆς# #λησται# ΤΟΠΟΝ καταλάβοιεν Δημ. 7.4 [YIB-a1': εἴτινα #τῆς Ἀττικῆς# ... ΤΟΠΟΝ + YIA-b5': εἴ ... τῆς Ἀττικῆς #λησται# ΤΟΠΟΝ καταλάβοιεν]

τῶν#τις# δοκίμων# ἄλλος# ΜΗΔΩΝ Ηρόδ. 1.124 [YII-a5': τῶν#τις# ... Μήδων + YIB-c1': τῶν ... δοκίμων# ἄλλος# Μήδων]¹⁸

¹⁶ Σε ό,τι αφορά την ποικίλη συνδυαστικότητα των σχημάτων επανάληψης μεταξύ τους, αλλά και με άλλα μη επαναληπτικά σχήματα, βλ. Νάκας ²2007 *passim*.

¹⁷ Ως προς τον Παλαμά, αρκετά παραδείγματα συνδυασμού βλ. στο Νάκας υπό δημοσίευση.

¹⁸ Διπλό υπερβατό μεταξύ απολύτως όμοιων υποπεριπτώσεων: ΓΥΝΑΙΚΑ δὲ γαμετὴν ἐὰν #Α-ΝΗΡ# δι' ὀργὴν κτείνῃ# τινά τις Πλ. Νόμοι 868d [YIA-a1'': ΓΥΝΑΙΚΑ δὲ γαμετὴν ἐὰν #Α-ΝΗΡ# δι' ὀργὴν κτείνῃ# τινά ... + Γυναῖκα δὲ γαμετὴν ἐὰν ΑΝΗΡ #δι' ὀργὴν κτείνῃ# ... τις].

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

τριπλό

–Ποιὸς εἶς' ἐσὺ πὺν ὀργή, σφαγή, τοῦ ὀλέθρου νά! τὰ ἰδανικά | τὰ ζωντανεύ-
εις καὶ σοφὰ καὶ τεχνικά; | –Στρατηγὸς εἶμαι. | – ΕΣΥ ΤΗ ΔΙΨΑ πάντα
πὺν μᾶς τήν ΚΡΑΤΕΙΣ | τῶν παραδείσων ἀναμμένη; | –Ο
ποιητῆς. [YIA-b.1'' + YII-h3'' + YII-b]

YIA-b1'': –Εσὺ πὺν ΤΗ ΔΙΨΑ #πάντα μᾶς τήν κρατεῖς ἀναμμένη# τῶν
παραδείσων;

YII-h3'': –Εσὺ πὺν τῇ δίψα πάντα μᾶς τήν ΚΡΑΤΕΙΣ #τῶν παραδείσων#
ἀναμμένη;

YII-b1'': –ΕΣΥ #τῇ δίψα πάντα# πὺν μᾶς τήν κρατεῖς τῶν παραδεί-
σων ἀναμμένη;

*επάλληλο υπερβατό*επάλληλη / διαδοχική εφαρμογή της ίδιας υποπερίπτωσης

Μέσ' στῶν κομμάτων #ἔσυρες# ΤΗ ΛΥΣΣΑ | τῇ Βεατρίκη, φῶς λευκό, | καὶ
στῆς Κόλασης #ἔρριξες# ΤΗΝ ΠΙΣΣΑ, | Θεὸς κ' ἐσὺ κάθε κακό • [με
χιαστή διάταξη: ΜΕΤΩΠΟ #ἐσὺ τήν ἔκαμες# λαμπρὸ τοῦ παλατιοῦ σου
| κ' ἐρωτικὸ #τῆς ἔστησες# ΒΩΜΟ μὲ τὸ τραγούδι • [πάνω ἀπὸ τρεῖς
φορές!:] Πρῶτα μὲν εὐξαμένη #με Θεὸς πόρε# ΜΗΤΡΙ φαεινῇ· δεύτε-
ρον, ἐκ μητρὸς ΔΩΡΟΝ #ἔδεκτο# φίλον· τὸ τρίτον αὖ, θνήσκοντά μ'
ἀγνή #ἐσάωσε# ΤΡΑΠΕΖΑ· [] πέμπτον, παρθενίη με φίλοις #προσ-
πτύξατ' # ΟΝΕΙΡΟΙΣ· [] ἕβδομον, ἐκ βυθίων #με Φερέσβιος ἤρπασε#
ΚΟΛΠΟΝ· [] εἵνατον, ὀπλοτέρη #Τριάδ' ἤγαγον, ᾧ Ἄνα, # ΡΩΜΗ []
Γρηγ. Νζ. ΠΑ 8.79.

επάλληλη / διαδοχική εφαρμογή διαφορετικών υποπεριπτώσεων

ἀντί [] ΥΜΕΝΑΙΩΝ | ἡῖματα# νυμφιδίων ΗΜΑΡ #ἐπῆλθε# γόων Γρηγ. Νζ.
ΠΑ 8.122 • Τώρα ἡ ψυχὴ μου τοὺς ταιριάζει, τοὺς γοργολαλεῖ | σὲ
τέσσερους #χυμένη καὶ κλεισμένη# ΣΤΙΧΟΥΣ | ὅλους #ποὺ κάνουν
μέσα της μιᾶ μουσικῆς# ΤΟΥΣ ΗΧΟΥΣ • *animadverti, iudices, omnem*
#accusatoris# ORATIONEM in duas #divisam esse# PARTES Cic. *Clu.* i.1 •
[μιας διαφορετικῆς καὶ δύο ὁμοίων:] Περιπλοκαδολούλουδα, #μέσ'
ἀπὸ σᾶς, # ΠΑΛΑΤΙΑ, | τριτῶνων #ἡχοῦν# ΑΡΓΑΝΑ, ξωθίων #κοιτᾶνε
ΜΑΤΙΑ • [καὶ το ἀντίστροφο:] ΟΥΝΟΜΑ δ' #οὐκ ἤμυσε# Λεωνίδου: αὐτὰ
με ΔΩΡΑ #κηρύσσει# Μουσέων πάντας #ἐπ' # ΗΛΙΟΥΣ Λεων. Ταρ. ΠΑ
7.715 • [μιας διαφορετικῆς καὶ –σε χιαστή διάταξη– δύο ὁμοίων:] *venisti tan-*
dem, tuaque #expectata parenti | vicit iter durum# PIETAS? datur ORA
#tueri, | nate, # tua et notas #audire et reddere# VOCES? Βιργίλ. *Αινειάδα*
vi.687-9.

επάλληλη / διαδοχική εφαρμογή μιας υποπερίπτωσης και του συνδυασμού δύο άλλων
(διπλού υπερβατού)

Εἶμαι στὰ πόδια Σου ἢ Μαρία, | Σ' ἀγαπῶ, | καὶ Η ΜΑΡΘΑ, #ἀλλοῦ# πὺν τῇ
λατρεία | Σου σκορπῶ. || Στὴν πίστη ἐγὼ πὺν γοργαδράχνει, | δὲ
θωρεῖ, | ΤΟ ΡΩΤΗΜΑ #εἶμαι# #ἀργὰ# πὺν ψάχνει | γιὰ νὰ βρῇ.

Επιλογικό

Επιχειρήσαμε μιαν αδρομερή (και όχι ακόμη εξαντλητική) τυπολογική υποκατηγοριοποίηση των περιπτώσεων υπερβατικής σύνταξης στην ελληνική γλώσσα, αντλώντας παραδείγματα από κείμενα τόσο νεοελληνικά όσο και αρχαία ή μεταγενέστερα. Επιδίωξή μας ήταν να προκύψει μια υποκατηγοριοποίηση επαρκής και ευέλικτη, έτσι ώστε να μπορεί να συμπληρώνεται κάθε φορά που θα προκύπτουν νέα στοιχεία. Μάλιστα, τα ποσοτικά δεδομένα από τη διερεύνηση της υπερβατικής σύνταξης στο ποιητικό έργο του Παλαμά (βλ. Νάκας υπό δημοσίευση) έρχονται να επιβεβαιώσουν διαπιστώσεις που προκύπτουν μέσα και από την παρούσα εργασία, λ.χ. σχετικά με τη συχνότητα πραγμάτωσης των διαφόρων ειδών και υποειδών του υπερβατού σχήματος.

Με βάση τα ποσοτικά αυτά στοιχεία, έχουμε την εξής εικόνα (οι αριθμοί δηλώνουν το σύνολο των πραγματώσεων στο μεγάλο δείγμα από τα ποιητικά Άπαντα του Παλαμά που έχει μέχρι σήμερα μελετηθεί): YI (υπερβατική μετακίνηση συντακτικού όρου) 409· YII (υπερβατική μετακίνηση λέξης με σταθερή θέση) 52· YIII (υπερβατική μετακίνηση συμπλεκτικά παρατασσόμενου όρου) 18.

Από το σύνολο 18 τού YIII, στις 13 πραγματώσεις η μετακίνηση έχει ως αποτέλεσμα την παρεμβολή του ρήματος (YIII#P#), που θα πει ότι το υπερβατό πραγματώνεται στα όρια ρηματικής φράσης. Το υπόλοιπο μικρό ποσοστό μοιράζεται στα τέσσερα άλλα υποείδη.

Από το σύνολο 52 τού YII, σε 19 πραγματώσεις έχουμε το υποείδος YII-a1' (απομάκρυνση τού άρθρου από το $O_{\text{Κεφ}}$ με την παρεμβολή αναφορικής πρότασης) και σε 15 πραγματώσεις το υποείδος YII-b1'' (απομάκρυνση τού αναφορικού από το $O_{\text{Κεφ}}$ με την παρεμβολή συντακτικού εξαρτήματος της αναφορικής πρότασης). Το υπόλοιπο ποσοστό μοιράζονται τα δεκαεπτά άλλα υποείδη.

Το YI διακρίνεται, όπως είδαμε, σε: YIA (υπερβατική μετακίνηση συντακτικού όρου στα όρια της πρότασης ή του κατηγορήματος) 302 και YIB (υπερβατική μετακίνηση συντακτικού όρου στα όρια της φράσης του ουσιαστικού) 107.

Από αυτό το τελευταίο σύνολο 107, έχουμε: [i] Σε 52 πραγματώσεις, την υπερβατική απομάκρυνση του επιθετικού προσδιορισμού από το $O_{\text{Κεφ}}$ λόγω παρεμβολής άλλου εξαρτήματος του ίδιου $O_{\text{Κεφ}}$ (YIB-a1'/1'', -a2'/2'', -a3'/3'') και σε 28 πραγματώσεις την υπερβατική μετακίνηση του επιθετικού προσδιορισμού, όπως και του $O_{\text{Κεφ}}$, έξω από τα όρια της φράσης του ουσιαστικού (YIB-h1'/1'', -i1'/1'')¹⁹. -[ii] Σε 23 πραγματώσεις, την υπερβατική απομάκρυνση της γενικής προσδιοριστικής από το $O_{\text{Κεφ}}$ λόγω παρεμβολής άλλου εξαρτήματος του ίδιου $O_{\text{Κεφ}}$ (YIB-b1'/1'', -b2'/2'', -d1') και σε 2 πραγματώσεις την υπερβατική μετακίνηση της γενικής προσδιοριστικής έξω από τα όρια της φράσης του ουσιαστικού (YIB-h2') ή έξω από τα όρια μιας εμπρόθετης φράσης (YIB-k2'). [iii] Τις υπόλοιπες 2 πραγματώσεις μοιράζονται τα υποείδη YIB-e1' (μετακίνηση εμπρόθετου εξαρτήματος του $O_{\text{Κεφ}}$) και YIB-fl' (μετακίνηση αναφορικής δευτερεύουσας πρότασης που εξαρτάται από το $O_{\text{Κεφ}}$).

Τέλος, από το σύνολο 302 έχουμε: [i] Σε 105 πραγματώσεις, μετακίνηση του επιθετικού προσδιορισμού (YIA-a), με πρόταξη ή επίταξη (a1' / a1'' = 79 / 26) και παρεμβολή του ρήματος (μόνου ή μαζί με άλλους συντακτικούς όρους): το σύνολο των άλλων περιπτώσεων όπου το ρήμα είναι εκτός υπερβατού (παρεμβάλλεται, δηλαδή,

¹⁹ Η υπερβατική υπερπήδηση του επιθετικού προσδιορισμού ή του $O_{\text{Κεφ}}$ έξω από τα όρια μιας εμπρόθετης φράσης (ΠΘΦ), που διευκολύνεται στην αρχαία ελληνική από τη συνήθη (ιδίως στον ποιητικό λόγο) αναστροφή της πρόθεσης (YIB-j1'/1'': *μυρίων ὑπ' ἀγγέλων / αἰσχύνης πέρι κακῆς*) δεν έχει εντοπισθεί στα νέα ελληνικά.

35η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 9-10.5.2014), *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 35 (2015), σσ. 388-409.

απαρέμφατο, μετοχή, ρηματικό επίθετο ή κάποιος συντακτικός όρος) είναι σημαντικά μικρότερο (YIAa-2'/2'' έως 8'/8'' = 28). [ii] Σε 107 πραγματώσεις, μετακίνηση της γενικής προσδιοριστικής (YIA-b), με πρόταξη ή επίταξη ($b1' / b1'' = 76 / 31$) και παρεμβολή του ρήματος (μόνου ή μαζί με άλλους συντακτικούς όρους)· το σύνολο των άλλων περιπτώσεων όπου το ρήμα είναι εκτός υπερβατού (παρεμβάλλεται, δηλαδή, απαρέμφατο, μετοχή, ρηματικό επίθετο ή κάποιος συντακτικός όρος) είναι σημαντικά μικρότερο (YIAb-2'/2'' έως 8'/8'' = 43). [iii] Τις υπόλοιπες 19 πραγματώσεις μοιράζονται τέσσερα άλλα υποείδη, όπου πρόκειται για την υπερβατική μετακίνηση: ομοιόπτωτης φράσης ουσιαστικού (YIA-c1'/1'', -c7'')· δευτερεύουσας αναφορικής πρότασης (-e1'')· εμπρόθετης φράσης σε εξάρτηση από $O_{\text{Κεφ}}$ (-d5'', -d7'/7'') ή από μετοχή ως κεφαλή φράσης (-f1'/1'', -f5').

Σε ό,τι αφορά τη συχνότητα εμφάνισης, το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι, παρά τις όποιες επιμέρους υφολογικές προτιμήσεις των συγγραφέων που μπορεί να ποικίλλουν, ξεχωρίζουν τα υπερβατά με μετακίνηση- πρόταξη ή μετακίνηση- επίταξη του επιθετικού προσδιορισμού και της γενικής προσδιοριστικής, τόσο σε επίπεδο πρότασης ή κατηγορήματος, όσο και σε επίπεδο φράσης ουσιαστικού.

Παρόμοιες τυπολογικές διακρίσεις, και μάλιστα όταν τα υποείδη συνδυάζονται μεταξύ τους, δεν προκύπτουν εύκολα από την υποκατηγοριοποίηση που προτείνουν, σε ό,τι αφορά τα αρχαία ελληνικά, οι Devine και Stephens (2000), οι οποίοι συγκεντρώνουν όλες τις περιπτώσεις υπερβατικής μετακίνησης- πρόταξης σε ένα κοινό είδος που το ονομάζουν 'Y₁ hyperbaton', και όλες τις περιπτώσεις υπερβατικής μετακίνησης- επίταξης σε ένα κοινό είδος που το ονομάζουν 'Y₂ hyperbaton'. Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, εντάσσουν και επιμέρους υποκατηγοριοποιήσεις –λ.χ. 'ελάσσονα υπερβατά' (hyperbata minora) όπου συμπεριλαμβάνουν την υπερβατική μετακίνηση συμπαρατασσόμενων όρων (το δικό μας YIII που το ονομάζουν 'conjunct hyperbaton') ή τα υπερβατά στα οποία εμπλέκονται άτονες / κλιτικές λέξεις ('clitic hyperbaton') κ.ά.– όπως και άλλων ειδών διακρίσεις, λ.χ. μεταξύ 'λεξικών υπερβατών' (lexical hyperbata) και 'μη- λεξικών υπερβατών' (nonlexical hyperbata), δεδομένου ότι στη δεύτερη ομάδα εμπλέκονται λέξεις που έχουν μόνο γραμματική σημασία ή ανήκουν σε κλειστές τάξεις λέξεων.

Το κριτήριο για τη διάκριση ανάμεσα στα δύο βασικά είδη είναι προσωδιακό: στην περίπτωση του 'Y₁ hyperbaton' έχουμε πάντοτε μιαν 'ισχυρή (ή και αντιδιασταλτική) εστίαση' (strong / contrastive focus), ενώ στην περίπτωση του 'Y₂ hyperbaton' μιαν 'ασθενή εστίαση' (weak focus), δεδομένου ότι, το υλικό που επιτάσσεται, προσλαμβάνεται, κατά κανόνα, ως συμπληρωματικό και 'ουραίο' (tail material), ήσσονος σημασίας από επικοινωνιακή άποψη. Για να δείξουν τη διαφορά, χρησιμοποιούν (σσ. 91-92 και 102-103) παραδείγματα του τύπου:

Y ₁ hyperbata	Y ₂ hyperbata
[ia] ὁ παλαιὸς κελεύει νόμος Δημ. 20.99	[ib] νόμος δ' εἴη ΠΑΤΡΙΟΣ Ανδοκ. 1.110
[iia] ψευΔΕΙΣ παρασκευάζονται λόγους Ισαί. 1.17	[iib] γράμματ' ἐκτιθεῖς ψευΔΗ Δημ. 25.50
[iiaa] πολλα κατέλιπε χρήματα Ανδοκ. 1.119	[iiib] χρήματα λαβὼν πολλα Ηρόδ. 6.17

Ισχυρίζονται, σε ό,τι αφορά το πρώτο ζεύγος παραδειγμάτων, ότι, ενώ ο Δημοσθένης αντιδιαστέλλει τον παλαιό από άλλον νεότερο νόμο, ο Ανδοκίδης αποφαινεται απλώς ότι υπάρχει κάποιος νόμος ο οποίος ανήκει στην κατηγορία *πάτριος*. Με τον ίδιο τρόπο, και στα επόμενα παραθέματα το *ψευδεῖς λόγοι* αντιδιαστέλλεται προς το *ἀ-*

ληθεῖς και το πολλὰ χρήματα προς το ὀλίγα, ενώ με το γράμματα ψευδῇ και το χρήματα πολλὰ δίνεται απλώς η πληροφορία ότι εκτέθηκαν πλαστές επιστολές ή ότι κληροδοτήθηκαν χρήματα σε μεγάλη ποσότητα. Παρ' ὅλ' αυτά, οι ίδιοι εντοπίζουν και τα αντιπαραδείγματα, δεδομένου ότι τόσο στο Ἄρης ἐνάριζε μιαίφονος (Όμηρ. *Ιλ.* 5.844) όσο και στο Σόλωνος εἰπόντος Ἀθηναίου τὴν γνώμην (*Αἰσχ.* 3.108) η ἔμφαση πέφτει στα επιτασσόμενα μιαίφονος και Ἀθηναίου, πρόκειται δηλαδή για Y₂ hyperbata με ισχυρή εστίαση. Αντιθέτως, στην περίπτωση τού ἔπαινον εἶχε οὐκ ὀλίγον *Ηρόδ.* 1.96, πρόκειται πάλι, ὅπως και στο [iiiib], για Y₂ hyperbaton, με 'ασθενή εστίαση', παρά την ὑπαρξη του ποσοδείκτη και την επενέργεια του σχήματος της λιτότητας. Εξάλλου, ενώ οι δεικτικές αντωνυμίες, ως λέξεις με γραμματική σημασία, δεν εμπλέκονται παρά μόνον σε 'μη- λεξικά υπερβατά', εάν συμβεί ν' αποτελέσουν την εστία του επιτονισμού, λ.χ. θεοὺς δὲ #σέβονται# μούνους τοῦσδε *Ηρόδ.* 5.7 ή (ἴν' εἰδῆθ' ἡλίκᾱ πράγμαθ') ή μιὰρὰ κεφαλὴ #ταράξας# *Αὔτη* (δίκην οὐκ ἔδωκε) *Δημ.* 18.153, τότε συγκαταλέγονται στα κανονικά Y₂ hyperbata. Αντιθέτως, λέξεις με πλήρη σημασία, εάν, από πληροφοριακή άποψη, συνιστούν 'ουραίο υλικό' (tail material), τότε θα πρέπει να συγκαταλέγονται στα 'μη- λεξικά υπερβατά', λ.χ. (παῖδα ἀνόητον χαίροντα ἤδη εἶδες;) [] ἄνδρα δὲ #οὔπω εἶδες# ἀνόητον χαίροντα; *Πλ. Γοργ.* 497e. Στα δύο τελευταία παραθέματα, η εστίαση πραγματώνεται την πρώτη φορά στον επιτασσόμενο όρο του υπερβατού (αὕτη) και τη δεύτερη στον ενδιάμεσο / παρεμβαλλόμενο λόγω εφαρμογής του σχήματος όρο (οὐπω εἶδες), μετά τον οποίο το ἀνόητον χαίροντα δεν είναι παρά μια πληροφοριακή 'ουρά'.

Στο σημείο αυτό, θα θυμίσουμε, βέβαια, ότι η ἔμφαση στην εστίαση, που την καθιστά 'ισχυρή' ή 'αντιδιασταλτική', δεν σχετίζεται με τη γραμματική κατηγορία ή τη συντακτική σχέση του όρου στον οποίο πραγματώνεται η εστίαση, ούτε με την εφαρμογή ή όχι του σχήματος, αλλά με την ανατροπή της ουδέτερης για την ελληνική γλώσσα επικοινωνιακής σειράς: γνωστό / θέμα – μετάβαση – άγνωστο / σχόλιο σε: άγνωστο / σχόλιο – μετάβαση – γνωστό / θέμα:

Y ₁ hyperbata	Y ₂ hyperbata
[iva ₁] ψαράδικες θα βάλουμε στοΛΕΣ και ... γ/θ – μτβ. – α/σ	[ivb ₁] στοΛές θα βάλουμε ψαράδικες και ... γ/θ – μτβ. – α/σ
[iva ₂] ψαΡΑΔΙΚΕΣ θα βάλουμε στοΛές και ... α/σ – μτβ. – θ/γ	[iib ₂] στοΛΕΣ θα βάλουμε ψαράΔΙΚΕΣ και ... α/σ – μτβ. – θ/γ

Τα παραδείγματα του πίνακα αυτού μας δείχνουν ότι και με τα δύο είδη υπερβατού μπορεί να πραγματώνεται τόσο η ουδέτερη επιτόνιση (της απλώς νέας πληροφορίας ή 'ασθενής', κατά τους Devine και Stephens ό.π.) όσο και η εμφατική ('ισχυρή' ή 'αντιδιασταλτική'). Αλλά ακόμη και αν η τυπολογική πρόταση των δύο ερευνητών είναι σωστή, και πάλι θα ρωτήσουμε [i] πώς μπορεί, με βάση την προσωδία, να γίνεται η διάκριση ανάμεσα στα δύο είδη υπερβατού, όταν σε ουκ ολίγες περιπτώσεις η εστίαση γίνεται εντελώς έξω από τα όρια εφαρμογής του σχήματος, ὅπως λ.χ. και στα εξής νεοελληνικά παραδείγματα (επιλεγμένα τελείως τυχαία): <Μὲ τεθλασμένεσ | #–δύο τσαλαπετεινοί– # | κινήσεις> *ΦΥΓΑΝ* ή <Πέταλο #βρήκα# | αλόγου> που ΚΑΛ-πασε. | Ξέρω ποιος λείπει ή <την ανοιχτή #να δείξουνε# | μάταιη πληγή>

στον Ηλιο ή ταραάζει κι η ΑΝΑσα σου | <τα μαύρα #της Στυγός# νερά> (βλ. Νάκας 2008α passim); –[i:] και πώς μπορεί να συνδυαστεί με το γεγονός ότι στην ποίηση η υπερβατική αναδιάταξη και η μετατόπιση συντακτικών όρων προς το τέλος της στιχικής (ή / και νοηματικής) ενότητας γίνεται με σκοπό να εξυπηρετηθεί το μέτρο και η ομοιοκαταληξία (βλ. πάλι Νάκας υπό δημοσίευση);

Θα λέγαμε ότι, για ένα υλικό που προέρχεται αποκλειστικά από μια μη ομιλούμενη γραπτή γλώσσα, προσεγγίσεις που στηρίζονται σε προσωδιακά κριτήρια, σε συνδυασμό με θεωρητικά μοντέλα που χρησιμοποιούν μηχανισμούς μετακίνησης (movement) και προβολής (projection), όπως αυτά που υιοθέτησαν οι οι Devine και Stephens, μοιάζουν με επικίνδυνους ακροβατισμούς.

Βιβλιογραφία

- Bacry, P. 1992. *Les Figures de Style*. Παρίσι, Belin.
- Devine, A. M. & Stephens L.D., 2000. *Discontinuous Syntax : Hyperbaton in Greek*. Oxford University Press.
- Firbas, Jan 1992. *Functional Sentence Perspective in Written and Spoken Communication*. Cambridge University Press.
- Groupe μ. 1982. *Rhétorique Générale*. Παρίσι, Seuil.
- Lausberg, H. 1998. *Handbook of Literary Rhetoric: a Foundation for Literary Study* [αγγλ. μετάφρ. M.T. Bliss, A. Jansen & D.E. Orton, εισαγωγή G. A. Kennedy, από το γερμανικό πρωτότυπο *Handbuch der Literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*, ²1973 (1960)].
- Morier, H. ⁴1989. *Dictionnaire de Poétique et de Rhétorique*. Παρίσι, PUF.
- Preminger, A. & Brogan, T.V.F. (επιμ.). 1993. *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton University Press.
- Βερτουδάκης, Β.Π. 2011. *Το Όγδοο Βιβλίο της Παλατινής Ανθολογίας (Μια Μελέτη των Επιγραμμάτων του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού)*. Αθήνα, Καρδαμίτσα.
- Νάκας, Θαν. 2004. «Ανιχνεύοντας το ποιητικό ιδίωμα του Παλαμά: πρώτα πορίσματα από μια ηλεκτρονική επεξεργασία των Απάντων του». Στο *Κωστής Παλαμάς. Μελετήματα*, Βιβλιοθήκη Τράπεζας Αττικής, 159-242.
- Νάκας, Θαν. ²2007. *Σχήματα (Μορφο)λεξικής και Φραστικής Επανάληψης, α΄*. Αθήνα, Πατάκης.
- Νάκας, Θαν. 2008α. «Σχετικά με το Υπερβατό Σχήμα Λόγου (πειραματική εφαρμογή στα χαϊκού του Ηλία Κεφάλα)», περ. *Μανδραγόρας*, τεύχος 36 (με ένα «αφιέρωμα στον Ηλία Κεφάλα»), 85-94.
- Νάκας, Θαν. 2008β. «Αντιμεταβολή (ή αντιμετάθεση ή ‘περίπλοκο χιαστό’)». Στο *Γλώσσης Χάριν. Τόμος Αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον Καθηγητή Γεώργιο Μπαμπινιώτη*, Ελληνικά Γράμματα, 402-416.
- Νάκας, Θαν. (υπό δημοσίευση). «Για την υπερβατική σύνταξη (‘σχήμα υπερβατόν’) στον ποιητικό λόγο του Κωστή Παλαμά», *Πρακτικά του Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου «Η Ποίηση και η Ποιητική του Κωστή Παλαμά (70 Χρόνια από τον Θάνατό του)»*, 22-25 Οκτωβρίου 2013, Ίδρυμα Κωστή Παλαμά.
- Πολίτου- Μαρμαρινού, Ε. 1998: «Τα υπερβατά και οι υπερβάσεις του Καρυωτάκη», *Καρυωτάκης και Καρυωτακισμός (Επιστημονικό Συμπόσιο, 31 Ιαν. και 1 Φεβρ. 1997)*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 43-61.
- Τζάρτζανος, Αχ. ²1989. *Νεοελληνική Σύνταξις (της Κοινής Δημοτικής)*, τόμ. Β΄. Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη.